

ДЕЛАТНОСТ НЕЗАВИСНЕ РАДНИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
У БЕОГРАДУ ОД ОСНИВАЊА ДО КРАЈА 1923. ГОДИНЕ

Обзномом и Законом о заштити државе, прогонима и терором, хапшењем руководства КПЈ и хиљаде чланова Партије и револуционарних синдиката, буржоазији је пошло за руком да у 1921. години зада тешке ударце југословенском радничком покрету.

Економски положај радничке класе нагло се погоршао. Реалне радничке наднице осетно су падале. Радно време продужавано је на десет, дванаест и више часова дневно. Независни синдикати, које је илегална КПЈ створила у јесен 1921. године, на место револуционарних синдиката у склопу Централног радничког синдикалног већа Југославије које је режим забранио, уз велике напоре успевали су да од режима издејствују одобрење за рад једва за једну десетину од оног броја синдикалних организација које су постојале до доношења Обзнане.

Раднички покрет, после тешког пораза који је претрпео у 1921. години, био је поцепан на неколико синдикалних и партијских групација. То се и те како одражавало на борбено расположење радничке класе, коју је делимично почела захватати резигнација и апатија.

Неприпремљеност КПЈ за илегални рад и немање искуства у томе раду били су, поред страховитог терора, један од главних узрока спорог обнављања партијских организација. У радничким редовима скоро се није ни осећало партијско руководство. У партијским врховима појавила су се, уз то, озбиљна размимоилажења у питању узрока пораза, оцене политичке ситуације, у националним и другим питањима.

Ово су, у најгрубљим цртама, услови у којима се налазио пролетаријат у Југославији у време кад су београдски комунисти приступили раду на оснивању Независне радничке партије Југославије, с циљем да она помогне илегалној Партији у окупљању најсвеснијих радника за политичку борбу, у оживљавању рада у илегалној партији.

Независна радничка партија Југославије (НРПЈ) била је легална форма рада забрањене КПЈ, вид њене јавне политичке активности. Оснивањем НРПЈ створене су за рад КПЈ далеко шире могућности него што су постојале пре тога као и за организациону изградњу и идејно израстање КПЈ у револуционарну партију.

Простор не дозвољава да се иде у детаље при излагању делатности НРПЈ на подручју Београда, те ћемо се ограничити на оснивање НРПЈ и преглед њеног рада у Београду (до краја 1927. године). О делатности Централног одбора НРПЈ, који је у то време био руководећи орган НРПЈ, у овом раду се неће говорити, сем колико је најнеопходније, мада се његово седиште налазило у Београду, јер би нас то неминовно одвело на приказивање делатности НРПЈ у целини. Такође ни о многим акцијама Независних синдиката, које су у то време вођене у Београду (протестни зборови, штрајкови) овде се неће говорити, иако су у тим акцијама чланови НРПЈ најактивније учествовали, јер би тим морали тему проширити и на приказивање синдикалног покрета у том периоду.

Оснивању НРПЈ, иако је имало југословенски карактер, посвећено је не-

што више простора, јер је то оснивање повезано с делатношћу београдских комуниста, као и ради лакшег разумевања каснијег излагања.

Припреме за оснивање независне радничке партије

У *Организованом раднику*, централном органу Независних синдиката, који је у Београду излазио још од новембра 1921. године, објављен је 20. јула 1922. године на уводном месту чланак „Економска и политичка борба“, у коме је између осталог речено: „Радничка класа Југославије данас је политички обесправљена, она нема своје политичке партије. Али ће она умети у данашњој ситуацији наћи форму за своју самосталну политичку акцију. И она то мора учинити и она је вољна то учинити.“¹ Овим чланком је по први пут упозната пролетерска јавност о гледишту, које је већ дуже времена постојало код једног дела истакнутих београдских комуниста, да је потребно да пролетаријат поред економске борбе води и самосталну политичку борбу, односно да је потребно да оснује једну легалну политичку партију пролетаријата која би водила политичке акције, јер илегална КПЈ није могла да легално иступа под својим именом у политичким акцијама.

Носилац идеје о потреби оснивања легалне пролетерске партије, која би омогућила оживљавање радничког покрета и шире развијање делатности КПЈ, била је партијска левица у КПЈ (Триша Кацлеровић, Моша Пијаде, Рајко Јовановић и др.), која се у то време није налазила у руководству, осим једног њеног представника. Један од основних разлога које је левица наводила у прилог оснивања легалне пролетерске партије био је у томе што би легална партија „олакшала прибирање људи и оживљавање радничких маса“ и што би се њеним оснивањем дала „боља могућност за изграђивање илегалног партијског апарата и придобијање илегалних партијских чланова“.²

Партијско руководство, које је било састављено од десничара, одупирало се овом гледишту, а основни разлог том одупирању била је „бојазан да се не пође путем опортунизма или реформизма“.³ Уствари постојање легалне пролетерске партије, коју би основала и којом би руководила КПЈ, неминовно би заострило класну борбу, довело до оштријих сукоба пролетаријата са режимом и полицијом, а самим тим и до јачег експонирања и излагања прогонима и тадашњег партијског руководства.

Партијска левица упорно је радила на реализацији своје замисли. Један од првих задатака јој је био да покрене један политички орган КПЈ, преко кога би популарисала ову идеју у радничкој класи. У том циљу купљен је у Београду у септембру 1922. године лист *Београдски дневник*, који је од 16. септембра те године излазио у редакцији Трише Кацлеровића, Рајка Јовановића, Моше Пијаде и Милорада Барајевића као „независни политички лист“. Редакција *Београдског дневника*, а нешто касније и администрација, налазила се је у Космајској улици бр. 3. Почев од 17. октобра 1922. промењено је име листа у *Раднички дневник*. У уводницима овога листа пропагирана је идеја о потреби оснивања легалне пролетерске партије. „Да би могао успешно водити борбу за повратак и за ново проширење својих права писао је *Раднички дневник* — борбу против варварске експлоатације и против капиталистичке офанзиве, пролетаријат мора имати своју политичку оријентацију, своју партију“.⁴

Раднички дневник, иако је био добро прихваћен од пролетерских маса, због честих полицијских забрана, које су му наносиле знатне финансијске губитке, морао је 19. новембра 1922. године да обустави даље излагање. Само недељу дана касније, 26. новембра 1922. године, КПЈ је у Београду покренула свој нови легални орган *Радник* (*Radnik-Delavec*), који је у почетку излазио једанпут, а касније два до три пута недељно. Седиште *Радника* такође се је налазило у Космајској улици бр. 3.

Лист је уређивао редакциони одбор, а секретар редакције био је Моша Пијаде. *Радник* је наставио рад на прикупљању борбених снага пролетаријата у циљу његовог поновног организовања за политичку борбу.

Покретање *Радника* у Београду олакшало је формирање уверења код пролетерских маса не само о нужности него и о реалној могућности да се створи легална партија.

Средином децембра 1922. године одржан је у Београду илегално пленум Централног комитета КПЈ, на коме је победило становиште левице о овом питању. Одлучено је да се одмах приступи стварању легалне пролетерске партије, која ће при свом оснивању добити име Независна радничка партија Југославије. Припремљени су програм и статут за ту партију и одлучено да се као иницијатор за њено оснивање појави београдски пролетаријат. После одлуке пленума Партије, која је била заснована и на претходно добивеној сагласности Коминтерне, и партијска десница је предано пришла раду на оснивању НРПЈ.

Спроводећи одлуку партијског пленума, сазвана је у Београду илегално 24. децембра 1922. године једна шира радничка конференција⁵ на којој је учествовало око 50 београдских радника разних струка и неколико интелектуалаца. На конференцији је прихваћена одлука пленума да београдски пролетаријат буде иницијатор стварања легалне пролетерске партије, усвојен текст прогласа који се има упутити пролетаријату Југославије, образован оснивачки одбор од 39 чланова за оснивање пролетерске партије и ужи акциони одбор од 7 чланова, који ће извршити све потребне припреме за земаљску оснивачку конференцију НРПЈ. У акциони одбор изабрани су Триша Кацлеровић, адвокат, Михаило Тодоровић, бивши секретар Радничке коморе, Миодраг Манојловић, браварски радник, Лазар Петровић, тапетарски радник, Велимир Петровић, кројачки радник, Иван Јовановић, дреер и Стојан Максимовић, типографски радник.⁶ Конференција је

била заказана за 7. јануар 1923. године. Одлучено је било да се пре земаљске оснивачке конференције НРПЈ у Београду одржи један раднички збор.

Два дана касније, 26. децембра 1922. године у Београду је изишло ванредно издање *Радника* (број 6), у коме је, поред обавештења о овој конференцији београдског радништва, објављен проглас „Пролетаријату Југославије“, потписан од свих чланова оснивачког и акционог одбора пролетерске партије, у коме се између осталог каже:

„Две пуне године пролетаријат Југославије и остале радне масе вароши и села трпе најстраховитије ударце буржоаске класне диктатуре...

Сви ови налети капиталистичке класе и њеног белог терора, као и њихове страховите последице које радничка класа тако тешко осећа, већ од дужег времена створили су у радничким масама широм целе земље дубоко уверење о потреби стварања једне политичке организације радничке класе, једне партије широких пролетерских маса, која би водила непомирљиву борбу за одбрану њихових класних интереса“.

Буржоаска штампа је акцију за стварање пролетерске партије окарактерисала као „нови препад комуниста на Београд“, с обзиром на то да се као њени оснивачи појављују истакнути комунисти из легалног периода рада КПЈ. Буржоаска штампа је тражила да влада онемогући оснивање те партије и да према оснивачима примени Закон о заштити државе. Социјалисти, који су после „Обзнане“ добили из руку полиције имовину револуционарног пролетаријата, такође су нападали оснивање ове партије, истичући да поред Социјалистичке партије пролетаријату није потребна нека друга радничка партија. Фашистичка организација „ОРЈУНА“ отишла је најдаље. Она је преко свог листа *Видовдан* претила радницима да уколико власти не угуше њихов покрет за стварање радничке партије, они ће га угушити у „огњу и крви“.

Београдска полиција, да би омела оснивање НРПЈ, одмах је запленила *Радник* од 26. децембра 1922. године. То је исто учинила и са два наредна броја

РАДНИК RADNIK-DELAVES

ОСЛОБОЂЕЊЕ
РАДНИКА ЈЕ
ДЕЛО САМИХ
РАДНИКА -

Београдско радништво даје иницијативу за образовање партије пролетаријата

У недељу пре подне одржана је у Београду једна конференција радника свију струка ради оснивања једне пролетерске политичке партије, која ће водити пролетаријат путем непомирљиве класне борбе. На конференцији је било око педесет радника и неколико интелектуалаца.

У дискусији је узело учешћа неколико радника и интелектуалаца. Сви говорници констатовали су неопходну потребу оснивања пролетерске партије, као и то да је то требало још и јавије учинити. Неки говорници истicali су погрешке и искуства из прошлости, док су други наносили бојаан да се не пође путем опортунизма или реформизма. Конференција је утврдила да та бојаан није

оправдана и да без одлагања треба приступити стварању партије. Конференција је усвојила текст прогласа који се има упутити пролетаријату Југославије, образовала је Оснивачки Одбор који је проглас потписао и изабрала један Акциони Одбор од 7 чланова, који ће учинити потребне припреме за земаљску конференцију, која ће се у Београду одржати 7. јануара (на православни Божић), и на којој ће бити ударени темељи пролетерској партији.

Осим тога конференција је одлучила да се пре тога одржи један сабор радника у Београду.

Проглас који је усвојен на конференцији гласи:

Пролетаријату Југославије

Две пуне године пролетаријат Југославије и остале радне масе вароши и села трпе најстраховитије ударе буржоаске класне диктатуре. Ради обнове своје привреде упрошћене светским империјалистичким ратом, капиталистичка класа јуриша на све класне тековине пролетаријата и на његова основна права стечена у дугогодишњим и крвавим борама. У току две године погањена су бруталним насиљем и терором сва права радничке класе, разрушене су организације, угушена штампа, тамнице испуњене радничким робљем, на целокупну радничку класу стављени су тешки окови политичке и економске обесправљености. У току ове две године положај радничке класе као целине и положај радника као појединца често пута био је горњи од положаја бесправног роба античког друштва. И послодавац и полицијанци, и експлоататор и његов намештар, несметано су могли и могу гонити и прогонити обесправљеног радничког роба. И у радници и на улици, па чак и у својој кући радник је изложен настрадања, насиљима и шаканама без краја и конца. Беда, глад и робовска обесправљеност постали су једини закони који вреде за југословенску радничку класу. Сва ала и невоље, које могу узнати радничку класу у капиталистичком друштвеном поретку свалиле су се на леђа југословенског пролетаријата. И то у најгорем, најстрашнијем облику — тако да за патње и страдања југословенског пролетаријата није могуће наћи довољно речи.

Поврх тога страховита скупоћа, повећана огромним порезима и данцима, а нарочито пореза на надице, падају искључиво на терет радничких маса и псњу њихову беду до невероватноће.

Сада се против радних маса у првенствено против пролетаријата спремају нови и још тежи и опаснији удари. Капиталистичка класа незадовољна досадашњом откином спрема се да укине и по-

следе остатке осмочасовног радног дана и целокупно радничко-заштитно законодавство. Беда радничких маса треба да постане још дубља.

Други запад спремају у овоме моменту реакционарне политичке силе. Сматрајући да су довољно слабиле отаџбину снагу радничке класе буржоаске партије се спремају да преко једног реакционарног изборног система и помоћу једног оштрог реакционарног курса спроведу парламентарне изборе и себи осигурају и даље потпуно несметану класну владавину и учврсте социјалну и политичку реакцију. Буржоасија сматра да је момент у телико погодивји што је радничка класа политички обезглављена и већ њени социјалистички намештари не представљају за владу капитала никакву опасност већ само подршку.

Сви ови налети капиталистичке класе и њеног белог терора, као и њихове страховите последнице које радничка класа данас тако тешко осећа, већ од дугог времена створили су у радничким масама широм целе земље дубоко уверење о потреби стварања једне политичке организације радничке класе, једне партије широким пролетерским маса, која би водила неопходну борбу за одбрану њених класних интереса. Али до сада велике тешкоће сметале су да се приђе стварању те организације.

Потписани, саставили се 24. децембра 1922. у Београду, напусти су да је стварање пролетерске партије постало неопходном потребом чиме се остварење ишче ни за дан не сме одлагати. Зато потписани узимају на себе иницијативу за стварање те организације.

У томе циљу, без икаквог прејудуширања и погледу акционог програма, потписани Оснивачки Одбор одлучно је да за 7. јануара у Београду сазове једну

ЗЕМАЉСКУ КОНФЕРЕНЦИЈУ

истражних чланова југословенског радничког покрета која ће ударити темеље пролетерској партији.

Ради извршења свих припремних послова за земаљску конференцију потписани Оснивачки Одбор изабрао је један Акциони Одбор коме је задатак да те припреме учини. У Акциони Одбор изабрани су другови:

Триша Кацлеровић, адвокат; Михаило Тодоровић, бив. секретар Рада. Коворе; Милодраг Манајловић, браварски радник; Лазар Петровић, тапатарски радник; Велимир С. Петровић, кројачки радник и Иван Јовановић, дрсер.

Триша Кацлеровић, адвокат; Алекса Ребрић, тапет. радник; Михаило Тодоровић, бив. секр. Рада. Коворе; Велимир Јован. келнер. радник; Велимир С. Петровић, крој. радник; Јанко Петаковић, рудар; Моша С. Пијаде, ловинар; Димитрије Аликијевић, пислар; Чедо В. Кузмић, грађ. радник; Драгиша Тошић, каменорезачки радник; Димитрије Чатић, обућар. радник; Рајко Јовановић, ловинар; Милевоко Животић, овчар. радник; Рака Трифуновић, келн. радник; Никола Динић, типогр. рад.; Јосиф Штефанцац, типогр. рад.; Иван Јовановић, дрсер; Влајко Мартиновић, кројач; Душан Ђорђевић, прив. професор; Ра-

уверени да ћемо у овом раду наћи на најбољи начин у широким масама радног народа целе земље ми кличемо:

Доле са реакцијом и белим терором!

Живела партија пролетаријата Југославије!

Живела непомирљива класна борба!

Живело ослобођење пролетаријата испод јарма капитализма!

Београд, 24. децембра 1922.

дочан Томић, ликовица; Јанко Николић, тргов. књиговођа; Божидар М. Давидовић, прокуриснт; Угљеша Јовановић, адвокат; Стојан Н. Максимовић, типогр. радник; Јован Давидовац, стаклорезач; Евгеније Лазаревић, шешир. радн.; Гојко Живковић, крој. радник; Новица Петровић, учитељ; Иван Лопат, тесачки радник; Лазар Петровић, тапет. радник; Сава Ђорџић, берб. рад.; Михаило Милетић, дрсер; Јован Вуковић, стол. радник; Милош Савић, шофер; Бранислав Криштински, колер. радник; Петар Војић, колерски радник; Петар Стојановић, браварски радник; Драгица Стефановић, књигоз. рад. Владета Вилбија, студент.

На анињег: Канцеларија Акционог Одбора налази се

у Косањској ул. бр. 3 — у уредништву „Радника“.

Радника, од 31. децембра 1922. и од 7. јануара 1923. године. У решењима о забрани ових бројева, она се није позивала на Закон о штампи, већ на Закон о заштити државе, а у кривичној тужби, коју је поднела Градском суду за град Београд и Чукарицу, захтевала да се поведе кривични поступак по Закону о заштити државе против оснивачког одбора и да се Радник за увек забрани. Суд је тужбу полиције одбацио као неосновану, јер у радњама оснивачког одбора није нашао да има кривице кажњиве по Закону о заштити државе. Ипак, због забране Радника, акциони одбор је померио датум одржавања земаљске оснивачке конференције НРПЈ за седам дана, тј. на 14. јануар 1923. године.

Спровodeћи одлуку конференције од 24. децембра, акциони одбор је сазвао за 4. јануар 1923. увече у сали хотела „Славија“ збор београдског радништва. Одзив је био изванредан. Сала није била у стању да прими ни половину радника који су дошли на збор. Једини говорник на збору био је Триша Кацлеровић. Пошто је оцртао тешку политичку ситуацију у земљи и жигосао сметње које буржоазија чини да би осујетила политичко организовање пролетаријата, Триша Кацлеровић је рекао:

„Две године радничка класа трпи у политичкој и економској обесправности. Али она више не може да ћути, ако хоће да има своја права. Главна карактеристика партије коју пролетаријат, под овим околностима има да оснује, биће одбранбена. Као што се пролетаријат налази у положају нужне одбране, тако исто и његова партија, водећи рачуна о таквој ситуацији, мора своју снагу да сконцентрише на потребе садашњице, да би се изишло из ове ситуације. У тој борби ми нећемо никада заборавити наше идеале, ми нећемо никада скидати поглед са будућности, а

то је ослобођење од капиталистичке експлоатације...

Београдски пролетаријат, покрећући акцију за оснивање партије био је само израз жеља и потреба целокупног пролетаријата“.⁷

У току излагања говорник је био често прекидан бурним аплаузом. Ово је био први збор који је КПЈ одржала после Обзнане.

Земаљска оснивачка конференција НРПЈ

Оснивачка конференција НРПЈ, иако је заказана за 14. јануар 1923. године, отпочела је рад по одлуци акционог одбора још 13. јануара, у суботу, по подне са оним бројем делегата (око 40) који су већ били приспели у Београд. Одржавана је у Космајској улици број 3, у просторијама редакције Радника. У току ноћи, кришом, у малим групама поново су се почели скупљати делегати, тако да је око 7 часова ујутру, тј. два сата пре заказаног времена, у присуству 76 учесника, конференција отпочела рад. У току рада конференције стигао је још извештај број тако да је укупно учествовало око 90 делегата.⁸

Конференцију је отворио у име акционог одбора Миодраг Манојловић. Поздрављајући учеснике указао је на потребу да радничка класа створи своју партију. Моша Пијаде предложио је председништво: за председника Алексу Ребрића и Симу Миљуша а за секретаре Танасија Илића и Ивана Баљкаса.

Пре почетка рада делегатима је објашњено зашто конференција почиње пре заказаног времена. „Да бисмо изиграли полицију — пише Т. Кацлеровић — били смо, пре сваког даљег рада, саставили један „записник“ о раду конференције тако као да је она већ одржана и да, на случај доласка полиције, ову ставимо пред свршен чин, тј. да је Независна радничка партија већ основана. Делегати су прихватили овај мој предлог, „записник“ је брзо састављен и потписали су га председник конференције и два већ изабрана оверача записника. Овако састављен записник

Сл. 1 — Проглас којим је Оснивачки одбор сазвао земаљску конференцију за оснивање Независне радничке партије Југославије.

ставили смо на сто, да би га полиција затекла кад дође, па смо одмах приступили раду.⁹ Тиме је спречена могућност да конференција буде растурена пре оснивања НРПЈ. Она је *de jure* већ основана, а *de facto* се тек после тога приступило раду по следећем дневном реду, предвиђеном у „записнику“: 1) Програм Партије — референт Триша Кацлеровић; 2) Статут Партије — референт Михајло Тодоровић; 3) Изборна борба — референт Триша Кацлеровић; 4) Штампa — референти Ђуро Цвијић и Моша Пијаде; 5) Избор Централног одбора Партије.¹⁰

Како је полиција онемогућила да Конференција на редован начин обави задатак, то су Програм и Статут НРПЈ усвојени без измена или допуна, онако како су били припремљени за конференцију. Такође без измена усвојена је и предложена листа за чланове Централног одбора НРПЈ, у који су ушли: као председник Алекса Ребрић, тапетарски радник, као секретар Михајло Тодоровић, бивши секретар Радничке коморе, као благајник Димитрије Алимпијевић, пчелар, као чланови: Миодраг Манојловић, браварски радник, Лазар Петровић, тапетарски радник, Угљеша Јовановић, адвокат и Јосиф Штефанац, типографски радник. Осим Јосифа Штефанца, који је припадао левици, сви остали су припадали партијској десници. Избор Централног одбора НРПЈ од десничара, иако је левица била та која је највише радила на оснивању НРПЈ, био је у складу са чињеницом да је руководство КПЈ било састављено од десничара и да је то руководство сматрало да ће се утицај илегалне КПЈ најлакше спроводити кроз НРПЈ ако се и у руководству легалне партије налазе они. Можда је то била цена да десница пристане да лојално ради на оснивању НРПЈ.

На оснивачкој конференцији НРПЈ није изабрано Земаљско веће НРПЈ, које према Статуту треба да се састоји од 21 члана и које, уствари, из своје средине бира Централни одбор.

Још пре 10 часова пре подне, тј. у време када је по рачуну полиције кон-

ференција тек отпочела са радом, полиција је упала на конференцију с решењем о њеној забрани, о претресу зграде у којој се она одржава и о личном претресу свих лица која се буду затекла у згради. Полицији је показан „записник“ и пружен доказ да је конференција управо завршила рад, да је основана Независна радничка партија. Полиција, очигледно изненађена, купила је материјале који су јој управо за то и припремљени (записник, Програм НРПЈ, Статут НРПЈ), записала имена свих присутних делегата, извршила само површан претрес и наредила свим делегатима из унутрашњости да одмах напусте Београд а делегатима из Београда забранила да се убудуће „тајно“ састају. Сутрадан пре подне, за време док се одржавала седница пленума Централног комитета КПЈ, полиција је упала у редакцију *Радника* и ухапсила једанаест присутних чланова. Између осталих тада су ухапшени и Моша Пијаде, Ђуро Ђаковић, Рајко Јовановић, Триша Кацлеровић, Михајло Тодоровић, Ђуро Цвијић, Сима Миљуш и Драга Стефановић. Сви ухапшени кажњени су са по три дана затвора, али су после 24 сата пуштени, пошто им је затвор замењен глобом.¹¹

Полиција је одмах по растурању конференције оптужила Првостепеном суду осниваче Независне радничке партије, позивајући се на Закон о заштити државе, а као доказ приложила заплениене материјале са те Конференције. Како су Програм и Статут НРПЈ били тако састављени да нису долазили под удар постојећих закона, то је Суд био принуђен да одбаци оптужбу полиције и констатује да нема ничег кажњивог у радњи оснивача Партије. Тако је Независна радничка партија уствари судском одлуком добила легализацију.

У *Раднику* број 10 од 31. јануара 1923. године објављени су Програм

Сл. 2 — Факсимил насловне стране *Радника* бр. 10 од 31. I 1923. године у коме су објављени: програм, акциони програм и статут НРПЈ.

РАДНИК RADNIK-DELAVES

ОСЛОБОЂЕНЕ
РАДНИКА ЈЕ
ДЕЛО САМИХ
РАДНИКА —

НЕЗАВИСНА РАДНИЧКА ПАРТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ

ПРОГРАМ

Радишча класа Југославије, због најбруталнијег насиља које је извршила и још увек врши над њом капиталистичка класа и њен реакционарни режим, изјављује највећи делови данас нема више своје партије која би штитала њене економске, политичке и друге интересе. Огромној већини радничке класе као и великом делу осталог радног народа европских и села, буржоанија је насилном одузела могућност да слободно испољавују наје које желе, да се слободно политички организују, чак не само да дају свој глас, већ да се укључују у политички живот. Социјалдемократској партији која је изневерила и социјализам и интересе радничке класе и њену класну борбу, не може се рећи да говори и ради у њене већине радничке класе у Југославији. Већ обрнуто, она је са своје стране све учинила да расцепи јединство радничке класе и да својим радом још више подржи антирадишчку политику владајуће буржоаније.

Свесна овога свога данашњег претешног положаја, свесна да без организовања политичке борбе кроз своју класну партију не може повратити ни чини тежак положај у садашњости ниш с успелом радити за коначно ослобођење своје од сваке експлоатације и за победу социјализма, радничка класа Југославије на Земалској Конференцији одржаној 13. и 14. Јануара 1923. г. у Београду створила је своју Независну Радишчку Партију Југославије са програмом и статутом на овим начелима.

Данашње људско друштвено уређење названо се због владавине капитала. Најважније средства за производњу, раднику и вољу добра и највећи део тих средстава припада једном малом броју богаташа, људи, капиталиста. Све богатство: земља, сировине, вулкане, шума, фабрике, саобраћајна и транспортна средства, нагањине, храну оселили данас држи у својим рукама једна шпка капиталиста које према радном народу у Југославији чине један неухватан део. Стога сви се себе безгранично монопол на економско пољу, капиталистичка класа, — буржоанија, — има и политичку власт у држави. Она може да политичке власти још више учвршћује своју економску владавину. Владачка, капиталистичка класа искористиће државну организацију и сва њен апарат, да би радишчку класу увек држала у сталном потчињеном положају.

На супрот овом неухватном делу владајуће капиталистичке класе, стоји огромна већина радног народа, стоје радници — пролетаријат — полупротаријат и ситни људи европских и села који, ипак, имају некиког богатства. До једног своје године радни снагу, ову пролају богатштина под најгорим условима. А како се богатство и све вредности стварају једно радом, и тај се рад свак назива у рукама радног народа европских и села, то радишчка класа може као један живи неоспорни извор профита за владајућу капиталистичку класу, која гледа да на ње могуће начине што више олакша радишчку класу.

И тако, економски угнетена, политички обесправљена, културно и духовно заостала, радишчка класа и у Југославији је роб капитала, роб владајућу капиталистичкој класи. Док на једној страни имамо једну шпку капиталиста и власника, који, не вадећи и не привређујући ништа корисно, сву своју моћ употребљују на туђеј раду, на туђеј зноју, на туђеј беги и глади, проводећи један сјајан, раскошан, бесни живот у свакодневном изобладу и луксузу и увек гомилајући све веће профите и ренте, — док на другој страни имамо младоше радника који свој живот проводе у тропној стади експлоатације своје снаге, и имају живот испуњен несигурношћу, беспослицом, гладом, болестима, гладом патњама и сиромаштвом.

Али услед оваког неправедног и суровог експлоататорског друштвеног уређења не пате само радници по фабрикама и у рудницама, на саобраћају и у занатских радницама, већ пате и стотине хиљада, милиони ситних људи, ситних произвођача, занатлија и малопоседника, и сопственика који у неправдој конкурентској борби са крупним капиталом, а да би одржали себе као сопственике експлоативну буржоа не само раднике, већ и саме себе, укључују у неограничен рад и све чланове своје породице. Али се и та њихова очајна и неправда борба свршава поразом њиховим. Остајући најзад без икакве способности, ти ситни сопственици постају пролетаријат и укључују се у његов ред.

Капитал се данас све више централише у све мањим броју руку, и на првој страни, малих и средњих капитала, ичу велика индустријска концесионарска предузјима, картелс, трустови, у које се укључују стотине и хиљаде милиона динара капитала и вредности и у којима као робови раде и дојучерашњи сопственици.

Капитализам својом бесограничношћу и усавршавањем апарата за експлоатацију радних маса, ставља под своју пресу не стварање што већег профита не само раднику, већ и целе радишчке породице, он укључује у ред под најтежим условима и деце, мајку и швер, оца и сина, не питајући ни за старост, ни за младост, рушећи на тај начин радишчку породицу. Капитализам све више куца и на врата породица ситних сопственика и малих људи, занатлија, малих чиновника и државних службеника, укључује у рад и њихове жене и децу, само да би те породице под данашњим претешним приликама живота могао бар голм живот одржавати.

Капитализам својим страшином дејствима осиромашава и упрошћавања радних маса, бездушно дува и на гула врата ситних сељака који нису жене, нису иду са својом малом и рђавом земљом, без стове и без довољно оруђа и инвентара, са несигурном жетвом, у данашњем времену опште скупоћи и под притиском једне сирове државне финансијске политике, плаћани од стране индустријата, бевана и до произвођача и као потрошача. И данас ипак индустријата своје себико огњиште и породицу и нају у варош и најам, у руднике, у фабрике, на меленице, на пристаништа, на спајалца и богаташња имања да раде као обични надничари за гладне младоше оцако капиталистичко друштвено уређење које је засновано на разноврсној плачкању већине народа од стране једне неухватне мањине богатшана, формира две класе које једна права другој стоје у борбеном стању, класу капиталистичку и класу радишчку, формира буржоанију и пролетаријат. Неминуа борба између ових класа испуњава историју оваког друштвеног уређења. Та борба данас постаје све неограничија. Капиталистичка класа ствара своје јавне неутрализоване организације, учвршћује своју државну моћ и организацију ове државе претвара у отворену диктатуру помоћу оружане снаге. Али радишчка класа, која се међанамом капиталистичког начина производње сама прибира и укључује, такође ствара себи своје сопствене организације које се развије под маске, претварају у борбена средства пролетаријата против буржоаније и њених тарџана.

Заснован на разноврсној плачкању туђе радне снаге, капитализам показује и друге своје карактеристике. Међу свим капиталистима постоји једна оштра конкурентска борба у тежњи да сваки од тих конкурентских осигура себи што већи профит. Та конкурентска борба има за последицу пропаст малих предузећа и капиталста. Велики капитал гута мали, велико предузеће упрошћајуће мало. Банкарски и индустријски капитал уједињује се и стварају колосална предузећа. Постоје дакле, узajамна и немилосна борба између капиталста у једној истој држави и та је борба праћена дубоким економским кризама.

Али ова конкурентска борба у кругу капиталиста има један интернационални карактер. На место борбе помоћ јејтећних цена ступа борба са отвореном уногреб и снаге: бојкот и друге форме притиска у самој земљи, високе царинске тарифе, царински ратова и уногреб оружане снаге у међународним односима. Ово заштравање конкурентске области међународних економских односа показује се у високој мери кроз две чињенице: с једне стране општом дообом колонија између највећих капиталистичких држава и с друге стране измирењем повећаном извозом капитала који живи потпуно да окупира области којима тај експортни капитал тежи.

Код једног таковог стања ствари добри државна моћ и њена оружанг снага један нарочито значај за буржоанију. Политика финансијског капитала је укључена на једну неиздржљиву интензивну и плачкању делатност, укључена на терит империјализма, што представља огромно снажење целе и у опште свих средстава за уништавање. Циљовски развијање милитаризма постаје један од главних разлога који међународну конкурентску борбу заштравају и воде до уништавајућих ратова. А непосредно и посредно зависности од ове борбе налазе се иште слабије буржоаније државе које живе од милости великих међу које у први ред долази и Југославија, и које су стварно постале економски и финансијски, па према томе и политички робови тих великих држава.

Ово заштравање борбе највећих капиталистичких и великих држава око колонија и лакобиња пијача код малих држава дошло је и до светског рата д 1914 године. А овај рат је узарао у толикој мери, осиромашавајући прикреду погоршао тако јако положај радишчке класе целог света и пред том класом јасно отворио кључе се свакој крају под маском такозваних ратова за одбрану отаџбине, да овај рат ствара нов историјски период распадања капиталистичких основа производње.

Овај светски рат е собом донео још независно уништавање производњаних снага, он је дого до непосредног уништавања једне огромне количине средстава за производњу и најбоље живе радне снаге човечанства. Овај је рат донео разорне светског саобраћаја, због у производњи, артоломан над вредности новцу, беспослицу, неизмерне државне ратове и нове финансијске терете, као и све веће појачавање милитаризма.

Овај империјалистички рат који представља кулминацију бруталности капиталистичког поретка имао је за последицу и пад доцкада на отворену већину радног народа а пре свега за радишчку класу, док је за капиталистичке и финансијске класе створено невероватно богатство.

А ово падање доцкада води до заштравања борбе око нове волеје прихода како у конкурентској борби разних група финансијских магната, тако доводи и до борбе колонија против метропола. Ту постоје све већа заштравеност и на области класне борбе пролетаријата против буржоаније, при чему међу — класе, мали ситни народи, који су за време рата такође много патња, показују тежњу да се придруже ослободилачкој борби пролетаријата против капитализма.

Једном речи, може се изостратни постојак капитализма карактерисати као положај од апсолутне немогућности у свима областима његовог живота: у праведном, политичком, друштвеном, па шта више и у идеолошко културном погледу.

Империјализам као завршна фаза капиталистичке владавине кроз светски рат од 1914 године отворио је сву немогућност да се капиталистичка владавина не само одржи већ и да се колоније толико консолидује. Он је само изазвао социјалне сукобе најширих размера, негнере по колонијама, време међу потчињеним народима и тиме учврстио немогућност владајућих класа да и даље управљају судбином народа. Њихове уговорне о мари показују се као артаво слово на картији, јер сами творци тих капиталистичких и империјалистичких уговора тек приви дана су почели те уговоре рушити и цешкати као парчад ништавне хартије. А на велика узалудна напрењања великих светских капиталистичких држава да одрже уговорима новостворено стање, дошло су, нови ратови, нове светске капиталистичке конкуренције које су се показале неспособне да на и најмање поправе оно што су капиталистичке олигархије порушале. И овако стање неминовно води до новог светског рата. Капиталистички поредок се данас налази у једној такој краји коју не може преболети. Он се мора сам под својим сопственим гресима срушити, створити и живне снаге које ће га заменити једним новим поредком у коме ће бити за све људе који раде обезбедена услови за један срећан живот.

И против моћно организовананх снага капиталистичке класе и против све мањинистичке политичке буржоаније организацију се две главне снаге: с једне стране радника, а с друге стране поробљени народи и колонијама. Обе ове снаге имају на диј да једним киринатим преокретом садашњег друштвеног уређења добу до свога ослобођења.

Пред нашим очима и у све јачем темпу у самом кругу капиталистичког поретка стварају се услови да остварење социјалистичке прикреду, за пренашање средстава за производњу у руке џаког друштва. Јер капитализам није у стању да организује производњу, доведу и потрошњу добара тако

НРПЈ, Акциони програм НРПЈ и Статут НРПЈ, усвојени на Земалској (оснивачкој) конференцији НРПЈ. Почетком фебруара 1923. године ова документа обајављена су и у посебној брошури.

Оснивање месних организација НРПЈ

Оснивање Независне радничке партије Југославије било је весник живљења кретања у класном револуционарном пролетерском покрету. Одмах по објављивању Програма и Статута НРПЈ, Централни одбор НРПЈ упутио је позив пролетаријату Југославије да приступи стварању месних партијских организација,¹² као основних ћелија на којима ће почивати читава Партија.

Одазивајући се овом позиву, у Београду су комунисти сазвали илегално 12. фебруара 1923. године једну ширу конференцију београдских радника на којој је основана београдска организација НРПЈ.¹³ Изабрана је привремена управа у коју су ушли: Михаило Животић, опанчарски радник, Влада Ђуракић, молерски радник, Чедомир Кузмић, грађевински радник, Михаило Суботић, кројачки радник, Драг. Поповић, келнер, Иван Јовановић, металски радник, Јован Давидовац, стаклорезац и Душан Борђевић, прив. професор. Два дана касније извршено је конституисање привремене управе београдске организације НРПЈ.

У Земуну такође комунисти су одмах пришли раду на оснивању месне организације НРПЈ, пошто је у то време Земун био потпуно ван састава града Београда. Прво је формиран месни акциони одбор НРПЈ, који је сазвао за 15. фебруар 1923. године једну ширу радничку конференцију.

На овој конференцији¹⁴ је о политичкој ситуацији и задацима НРПЈ говорио Рајко Јовановић из Београда, један од уредника *Радника*. После овог изабрана је управа месне организације, која се овако конституисала: председник Филип Борер, тесачки радник; секретар Јаков Рајић, металски радник;

благајник Никола Здунић, зидарски радник; чланови управе: Франц Шал, кројачки радник, Мато Мајер, браварски радник, Стева Трифуновић, зидарски радник, Јосиф Обровски, типограф.

Земунској месној организацији НРПЈ полиција је ускоро онемогућила сваки рад.¹⁵ Не само организацији НРПЈ, него је и пододборима Независних синдиката забранила одржавање било каквих састанака.

На Чукарици, која је у оно време била ван састава града Београда, односно која је била посебна општина у срезу Врачар, месна организација НРПЈ основана је тек 15. априла 1923. године на једној ужој радничкој конференцији.¹⁶ Изабрана је тада привремена управа, која се је овако конституисала: председник Драги Белановић, машинбравар; секретар Бранко Дракулић, браварски радник, благајник Богољуб Мандић, трговац, чланови управе Љ. Субић, ливац, Свет. Комненовић, папуцијски радник, Бранко Радосављевић, машинбравар и Никола Стојановић, студент технике. Седиште месне организације налазило се у кафани „Херцеговина“.

Тако су, иако су организације НРПЈ осниване на принципу: једно место — једна партијска организација, на подручју данашњег Београда основане три партијске организације, пошто су Земун и Чукарица у оно време били ван састава Београда. Иначе, да су били у саставу Београда, не би се оснивале посебне месне организације, јер према статуту у једном месту је могла постојати само једна месна партијска организација.

Скупштински избори од 18. марта 1923.

Радикална влада Николе Пашића распустила је 21. децембра 1922. године Народну скупштину и расписала парламентарне изборе за 18. март 1923. године. Целокупна предизборна кампања вођена је у знаку борбе хрватских и словеначких буржоаских партија за ревизију Устава и за покрајинске аутономије с једне стране, и српске буржо-

азије, с друге стране, за одржавање Видовданског устава, великосрпске хегемоније и централизма. Избори су били спровођени у наелектрисаној атмосфери, у знаку терора радикалне владе Николе Пашића.

Како су у време оснивања НРПЈ већ били расписани скупштински избори, то је на Земаљској оснивачкој конференцији НРПЈ једна од тачака дневног реда била изборна борба. Тада је узето становиште да новооснована НРПЈ треба да се упусти у изборну борбу, али је, с обзиром на ситуацију у којој се она налазила, остављено да Централни одбор о томе донесе коначну одлуку.

Централни одбор НРПЈ одлучио је да Независна радничка партија узме учешће у изборној борби и ако она у то време није још имала својих организација, нити изграђеног изборног апарата и мада се није могла надати озбиљнијим успесима. „Нама не стоје на расположењу моћни државни апарат, банке, штампа, управе, средства, безброј агитатора... , као што стоје на расположењу буржоазији и њеним политичким пандурима“ — писао је *Радник*.¹⁷ „Ми идемо на изборе зато што нећемо да избегнемо борбу, коју нам пружа буржоазија. Свуда тамо где се води борба од интереса радног народа, ми морамо ићи да те интересе штитимо, ... идемо на изборе да разголићавањем класних супротности заостримо класну борбу, идемо свесни да ће нас данашњи режим тући не принципијелношћу свога гледишта, већ жилом и кундаком“.¹⁸

НРПЈ је ушла у изборну борбу потпуно самостално. Њене основне пароле у изборним прогласима су биле:

— Живело право коалиције, штрајка, збора и договора и слобода штампе!
Живео осмочасовни радни дан!

Доле капиталистичка трговина и пљачка!

Доле скупоћа!

Доле насиље буржоазије над радним народом!

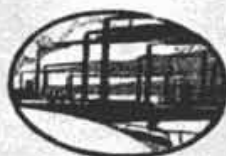
Доле са Законом о заштити државе!

Доле ратови, живео мир са Совјетском Русијом!

Живела класна борба и јединствени фронт пролетаријата!¹⁹

Ради постављања кандидатске листе за град Београд, управа београдске месне организације НРПЈ сазвала је у сали хотела „Славија“ за 15. фебруар 1923. године пре подне кандидациони збор радника и радница. Београдска полиција, да би омела истицање кандидатске листе НРПЈ, забранила је збор и писмено саопштила хотелијеру да не сме да уступи салу за одржавање овог збора.²⁰ Велики број радника био се већ скупио у кафани „Славија“ када се још пре заказаног времена за почетак збора појавио члан варошког кварта да лично и усмено саопшти радницима забрану збора. Али се радници нису разишли кућама, већ су на другом месту, без знања и дозволе полиције, одржали конференцију на којој су усвојили кандидатску листу НРПЈ за град Београд, коју је припремила КПЈ. Носилац ове кандидатске листе био је Михаило Тодоровић, бивши секретар Радничке коморе из Београда, који је у то време био политички секретар илегалне КПЈ. Кандидат за први изборни срез је био Алекса Ребрић, тапетарски радник из Београда, а његов заменик Јосиф Штефанац, типографски радник из Београда. Кандидат за други изборни срез био је Миливоје Каљевић, обућарски радник из Београда, а његов заменик Гавра Предојевић, столарски радник из Београда. Суд је потврдио кандидатску листу а Централни одбор НРПЈ је признао за своју.

Радикалска влада Николе Пашића, кад већ није успела да спречи излазак НРПЈ на изборе, предузимала је све мере да јој онемогући сваки изборни рад и агитацију. Београдска полиција није дозволила да НРПЈ у Београду одржи ни један једини предизборни збор или конференцију. Није јој допустила да истиче по граду предизборне прогласе. Више растурача прогласа било је ухапшено, чак и тучено у Главњачи. Над агитаторима НРПЈ спровођен је терор. Изборне прогласе НРПЈ усред дана скидала је ножевима читава чета жандарма. То је исто учињено и

РАДНИК RADNIK-DELAVERES

ОСЛОБОЂЕЊЕ
РАДНИКА ЈЕ
ДЕЛО САМИХ
РАДНИКА —

Централни Орган Независне Радничке Партије Југославије

Година II — Број 31.

БЕОГРАД, ЧЕТВРТАК 29. МАРТА 1923.

ЦЕНА 9.— ДИНА

ЖИВКО ЈОВАНОВИЋ

Угасио се живот једнога борца. Дуга и тешка болест — туберкулоза — савладала је најзад жива тело, које јој се тако упорно одупирало, скоро исто тако упорно као и његов несаломљив дух и његова дивна радост живота. Млад, у 34. години, откхнут је од живота, отет из борбе, којој се сав био посветио, којој је давао све своје велике способности, све своје снажне мисли и живне осећаје, којој је дао и своје младо тело и живот, јер је болест добио на једном партијском послу. Ишчупан болешћу из борбених редова пре но што је могао развити сву своју снагу, пре но што је могао да у борбу унесе сву своју развијену вредност, у времену када је тако мало бораца, нарочито тако мало добрих бораца на позицијана независно класне борбе, друг Живко је тешко осећао све веће ратовање између своје снажне борбене воље и духовне снаге и своје физичке моћи. Али воља да се овет свом снагом баци у борбу била је у њему она огромна сила, која се тако дуго — па је толико времена изгледало чак и усцељно — борла против неизлечиве болести. Био је прикован, спутан у окове болести, али је његова мисаона машина радилa у толико живље и силније и све његове мисли биле су упућене само радничком покрету, само пролетерској партији. Нажалост, болест га је све више спречавала да пројужи практично, стварно-служити покрету, док га није најзад и сасвим ишчупала.

Живко Јовановић — доктор права и новинар — постао је чланом партије 1919, али се за њу борнио још 1918. године, а по уарењу је и пре рата био марксиста ма да није био члан партије. Ушао је у партију у доба када су почеле намерне битке, пред конгрес јединиња, и у тој идејној борби био је истушно већ као „друг изван редакције“ у серији чланака, који су децембра 1918 и јануара 1919 излазили у „Радничком Новинару“ под насловом „Болшевизам и болшевици“. Така чланака, прима који су на шем пролетаријату давали скупљена и сређена тумачања остварске еволуције, тежње и тактике болшевишке партије, друг Живко је хтео да у редовника југословенског пролетаријата, који се ставио пред уједињавањем своје партијског и синдикалног по-

крета, развио многе заблауде које је око идеја руских болшевишких створила наша и интернационална буржоаска штампа. У исто време то је била пропаста за срјен-

тацију партије према Трећој Интернационали.

Постајући члан партије, друг Живко уноси сас своје новинарске, политичарске и говорничке способности у ствар револуционарне лавице. Он служи марксизму и покрету као понован одговор, снага и оштрине духа, као жесток поддржаник, као сређени теоритичар и говорник и дебатер неопходне снаге у разлагању и убеђивању. Готово је несхватљиво колико је и физичке снаге и издржљивости било у тој некој конструкцији, у дугим, напорним и жес-оцим дискусијама. А ову снажност, ову снажност пламен његових великих црних очију, који вас је продирао док је говорио, била сјај два ова из којих је избила сва топлоћа његовог уарења и која су, од целог његовог исцрпљеног тела, била једина остала истакнута болешћу као и његов дух, она два ока истакнута и снажна и у знојини и у смрти, немогуће је заборавити.

Живко ради као један од уредника „Радничких Новина“, одређен је да буде уредник партијског часописа који је био у пројекту, уређује 19.0. и „Комунистичко Село“. Он не улази у цр прати партијске инстинкте, али је њихој саветодавни члан и игра у њима врло значајну улогу. На Вуковарском Конгресу био је референт по акцијном програму који је његово дело и којом својим снажним рефератом и подстицањем добија велику већину конгреса. Он служи партији свима својим способностима, напреженим увес своју снагу до максимума, он се сагорева на партијском раду

И ако у првом реду теоритичар и агитатор, Живко је показао да је своје теоритичко знање увек умео добро применити у практичној политици, да му оно никад није замањивало видике практичне борбе, него му је само помагало да увек јасно види прави пут.

Маја 1921. када му је болест већ почела теже досађивати, отишао је на Семиринг да се лечи, послат из земље не што се овде не би могао лечити, већ што је било немогуће да буде у земљи, а да не учествује у партијском раду свом снагом и без икаквог обзира према својој болести; Живко је требало сачувати. Али ни у иностранству он није могао да се одваја од партијског рада и у више нахова, ма да све теже болестан, понова издиктације ради за њега је било немогуће да партији не жртвује и своје последње снаге. Време лечења, време када је био повучен од партијских послова, пожељиво је такође раду и оставио је за собом, у рукопису једно дело о „Фрланом Арау“, посматраном са марксистичке тачке гледишта и које ће неумјетно засновати и утврдити његов научни глас. Остала му је, нажалост, недовољена, студија о „Скитра-Профиту“. Поред тога оставио је још и друге рукописе, међ којима има и белетристичких дела на млађем добу.

Јануара ове год враћа се у Београд скрхан болешћу и свима нама је јасно да му се ближи крај. Само он верује да ће савладати своју болест и та га вера напушта тек заједно са последњим дахом.

Живко Јовановић био је једна велика вредност нашег покрета и покрет је тешко погођен његовим губитком. Он му је служно с бескрајном јадношћу и пожртвовањем и једном узвишеном савесношћу. Зато ће у редовника југословенског пролетаријата жалост за њим бити општа.

Слава ти, друже Живко!

Једна историјска конференција

Франкфуртска конференција све више покрива један велики историјски значај. Она се пред очима целога света уздиже као пример јединственог фронта пролетаријата за борбу против капитализма; Остављајући за наредне бројеве још суд и разлу и одлучање ове конференције, ми ћемо се овом пута задржати само на јавној чланцима од организационог значаја, на сазвању саме конференције. Већ више са

годишњу дана покушавају пролетерски левица да централизују и социјалистичке елементе привладе југословенској борби против капитализма, да се класе оствари јединствени фронт пролетаријата. После неуспешне берлинске интернационалне трије Интернационала социјалдемократске партије централна и десница, то јест код 2 и 2^{1/2}. Интернационала, све више се удаљују од саме заједнице акције са левом саборјачу јединствени фронт и да би масе заварале врше организационо уједињење у појединим земљама и чак препремају то организационо уједињење и у интернационалном размиру, представљајући то пролетаријату као политичко јединство у одбрани одофантације капитала.

Али уједињење социјалдемократске и вишњак не појачава њихову снагу пролетаријата, пролетерске масе су задовољни саборјачу активности реформиста све више расисале и невољне иред парламентаризма. Под ставним поразима све више зри идеја правог јединственог фронта пролетаријата коју нарочито ојачава активност левине у том правцу. Код социјалдемократске масе се све више осећа притисак на вођство и жеља да се дође до јединства и акције. У томе правцу систем франкфуртске конференције је најбоља одлика колико је идеја јединственог фронта напредовала у пролетерским масама. На конференцији учествују поред Рајковичких Већа, револуционарних синдиката и комунистичких партија, још и Немачка Социјалдемократска Партија Немачке, Социјалдемократске партије балтичких држава и многе многе организације уједињене Социјалдемократске Партије Немачке. Сви тај факт за овако бројне социјалдемократске фракције учествују на овој конференцији најбоља је одлика да је идеја јединственог фронта пролетаријата против капитализма толико напредовала да је већ и социјалдемократска бюрократија извољна да спречи овај процес превазињања. Та чланцима отајра франкфуртској конференцији највише перспективне у њеној борби против светског империјализма.

Политичка криза у Савској

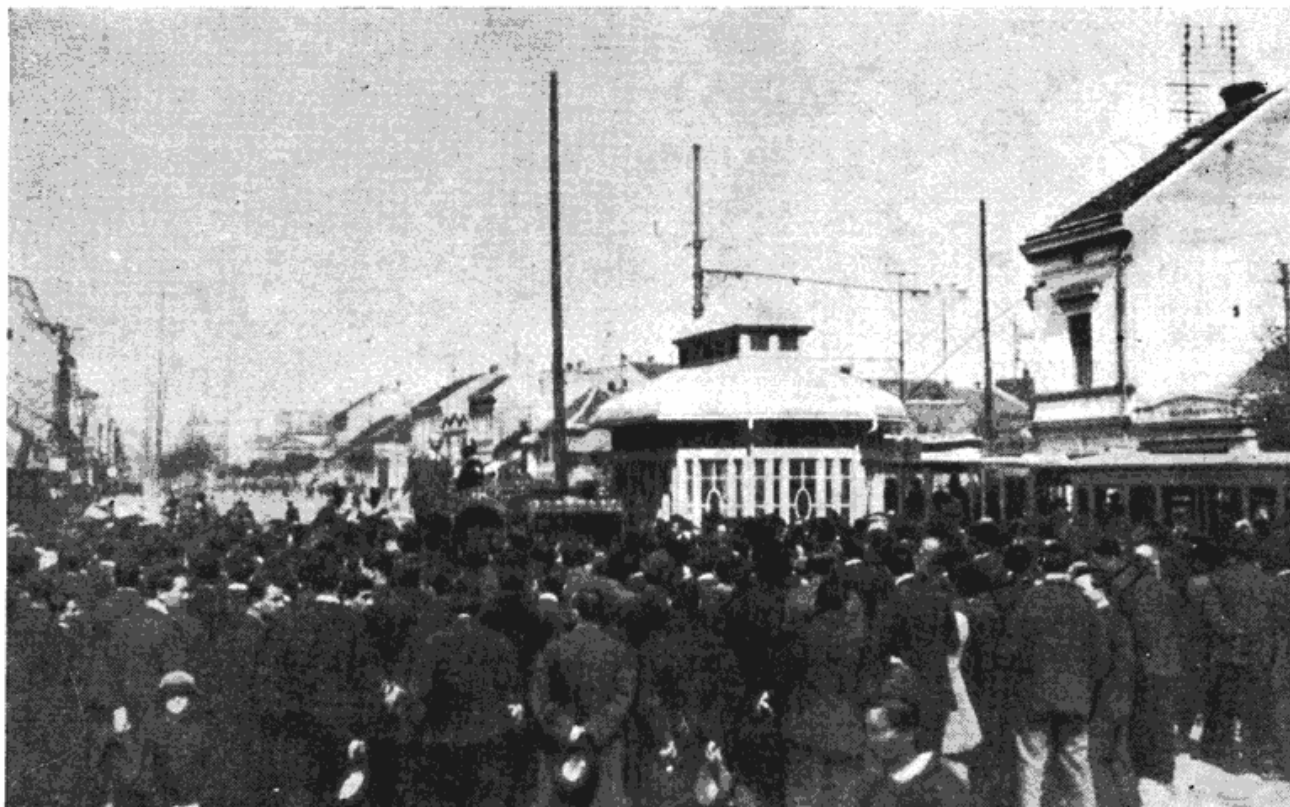
Социјалдемократска и комунистичка министрија која је имала да преговара о уједињавању једне радничке владе у Савској поствела је споразум.

Неће се, за сада, створити радничка влада већ чисто социјалдемократска, којој су се комунисте обавезале да је помажу.

Пазне тачке споразума постигнуте између делегата комисије су:
— Савска влада се обавезује да уреди за одређивање нема прихода контроле и милете са врло шароцим ваљашу. Та комисија биће изабрана на скупштини фабричких радника на септембра.

Затим, влада има да издани без одлагања предлаже о стварању Радничког Парламента који ће бити орган врховне власти. Сви изабрани председници иорју имају савешћу Радничког Парламента, бити то закон или вероде Раднички парламент ће ставити против-предлог, резолуције и допуне.

Социјалдемократска и комунистичка партија организоваће различите гласне за одбрану скупштина и организоваће раднички од фронтима.

Сл. 4 — Са сахране Живка Јовановића. На „Славији“ је говорио Михаило Тодоровић, секретар Централног одбора НРПЈ.

са плакатима са именима кандидата НРПЈ за град Београд.²¹ На све могуће начине Независној радничкој партији је онемогућаван директни контакт с бирачким масама. Поред тога, око 1500 радника, за које је режим претпостављао да ће гласати за кандидате НРПЈ, било је брисано из бирачких спискова. Не само изборни терор, него и недовољна сналажљивост управе месне организације НРПЈ у примењивању разних форми агитације, изостанак агитације НРПЈ по радионицама и кућама утицали су на изборне резултате и они су били далеко испод оне

Сл. 3 — Уводник објављен у *Раднику* бр. 31 од 29. III 1923. поводом смрти Живка Јовановића, једног од најистакнутијих руководиоца револуционарног пролетерског покрета у Југославији.

какве је НРПЈ могла да постигне у иоле сношљивијој атмосфери. За кандидате НРПЈ дато је у Београду само 1255 гласова.²²

У Земуну чим је полиција сазнала за оснивање месне организације НРПЈ и за њене припреме за изборе, почела је да омета њен рада. Забранила јој је одржавање састанака и конференција, да би онемогућила рад на састављању кандидатске листе за сремски округ. После одбацивања окружне листе НРПЈ за Срем од стране суда, управа земунске партијске организације НРПЈ решила је да позове раднике да 4. марта 1923. одрже конференцију ради доношења одлуке да у Земуну бојкотују изборе. Како је полиција пленила све летке НРПЈ, то је и овај позив за конференцију запленила још у штампарији. 23. Конференција није одржана и само мали број земуних радника био је обавештен о бојкоту избора.

Сахрана Живка Јовановића

Ускоро после скупштинских избора умро је у Београду 27. марта 1923. године у својој тридесет петој години др Живко Јовановић, један од најистакнутијих људи у револуционарном радничком покрету, бивши комунистички посланик. Вест о смрти Живка Јовановића болно је одјекнула у срцима београдских радника. Сутрадан у 9 часова пре подне, пред зградом у којој је умро Живко, у Млатишуминој улици, иако је био радни дан, искупило се неколико стотина радника и образовало поворку на чијем челу су се налазили венци Независне радничке партије, редакције *Радника*, Независних синдиката, Савеза радничке омладине, студената-марксиста и други. Поворка се је кретала Александровом, Баба-Вишњином и Светосавском улицом, пролазила поред Радничког дома, па Београдском, Александровом и Гробљанском улицом. Одржано је неколико говора. Са Живком Јовановићем прво се опростио, у име редакције *Радника*, Рајко Јовановић. Пред Радничким домом, у име Централног одбора НРПЈ, говорио је, Михаило Тодоровић, секретар ЦО НРПЈ. „Ту у тој кући — рекао је М. Тодоровић — која је некада била у радничким рукама, а сад у рукама издајника радничке класе, ти си дизао, храбрио пролетаријат, указивао му пут ка његовој коначној победи... Друже Живко! Ти нас остављаш у најтежем времену. Остављаш у тренутку кад се на путу радничке класе вију црни облаци...“²⁴ На гробљу, у име Независних синдиката, са Живком опростио се Велимир Петровић, кројачки радник, а у име студената — марксиста Милутин Миленковић.

Први мај 1923. године
у Београду

Терор режима беснео је и даље на свим странама. Масовна хапшења нису мимоилазила ни Београд. На дан 12. и 13. априла 1923. године полиција је на београдским улицама извршила праву

хајку на раднике. Било је ухапшено и бачено у подрум Управе града преко 900 незапослених радника, који су после малтретирања протеривани из Београда,²⁵ иако су били уредно пријављени код Берзе рада као незапослени радници.

У таквој ситуацији београдски пролетаријат се припремао да дочека празник рада — Први мај.

После неуспелих преговора између Централног одбора НРПЈ и Централног радничког синдикалног већа (Независних синдиката) с једне стране и Социјалистичке партије и Главног радничког савеза (реформистичких синдиката) с друге стране, за заједничко извођење првомајске прославе, Централни одбор НРПЈ упутио је позив својим члановима да се придруже прослави Независних синдиката и у њој учествују.²⁶

Секција „Врачар“ београдске месне организације НРПЈ приредила је 26. априла 1923. збор у кафани „Код црвеног крста“, где се налазило седиште секције, на коме је Рајко Јовановић говорио о значају прославе Првог маја. „У овом тешком моменту — истицао је говорник — потребно је напрегнути све своје снаге, да се ојачају организације и да се постигне јединствени фронт пролетаријата. Овај празник рада нека буде један од првих корака у том правцу и нека служи прибирању пролетерских снага за борбу против капитализма“.²⁷

Првог маја 1923. године радници су у групама и појединачно пристизали од шест и по сати ујутру на зборно место Централног радничког синдикалног одбора и Независне радничке партије, у Карађорђевог парку код старе Звездаре. На грудима су носили црвене траке с натписом „Живео Први мај 1923“. Поворка од неколико хиљада радника, са високо уздигнутом великом црвеном заставом, кренула је Булеваром Франше Депереа, па поред кафане „Мостар“, преко Топчидерског брда, ишла је у Кошутњак. Револуционарне песме биле су прекидане поклицима: „Доле реакција! Доле Закон о заштити државе! Доле с фашистичком бандом!

Сл. 5 — Група радника са породицама на прослави Првог маја 1923. године у Кошутњаку.

Живео Први мај! Живео осмочасовни радни дан! Живео јединствени фронт пролетаријата! Живео мир са Совјетском Русијом“.

Иако је био радни дан, у првомајској демонстрацији учествовало је преко 4 000 људи. У Кошутњаку, код Хајдучке чесме, у 10 часова пре подне, отворио је првомајски збор председник ЦРСОЈ Јанко Петаковић. Било је више говорника. Прво је говорио Драгутин Буквић, у име Независних синдиката, затим Милијан Даниловић, у име Савеза радничке омладине Југославије. Главни говорник на збору био је Триша Кацлеровић, који је у име Независне радничке партије свој говор отпочео следећим речима:

„Ми смо још живи и боримо се, а југословенска буржоазија мисли да нас је још пре две године сахранила“.²⁸

„Данашњи режим у Југославији — наставио је говорник — кад је доносио

Обзнану и Закон о заштити државе, кад је забранио и мисао и организацију, и акцију, и комунизам и револуцију, и кад је широм целе земље спровео један бруталан терор над нашом борбом, мислио је да ће тако моћи вечито владати. Али се брзо уверио да тако не може ићи...“

Говорници су често били прекидани бурним поклицима одобравања. По завршетку збора настало је радничко весеље, које је трајало све до 5 сати по подне, када је поново формирана поворка за повратак у град.

Оснивање секције београдске организације НРПЈ

Статут Независне радничке партије предвиђао је да у једном месту може постојати само једна месна партијска организација, али је допуштао да, ако потребе изискују, месне организације

могу имати и своје секције. Пространство Београда наметало је потребу да се у разним крајевима града оснују секције месне партијске организације. Овај задатак није било лако остварити из више разлога. С једне стране, тешко се долазило до локала, јер су кафеције нерадо пристајале да у њиховим локалима буду седишта секције Независне радничке партије пошто нису желели да имају посла са полицијом. А то су могли очекивати, тим пре што је буржоаска штампа стално трвбила да је НРПЈ уствари забрањена КПЈ под другим именом. С друге стране, требало је бити обазрив и водити рачуна да у руководства секције уђу и агилни и проверени и поуздани чланови НРПЈ, који имају квалитете да буду чланови КПЈ, уколико то већ нису.

Морало се дакле водити рачуна да београдска организација НРПЈ, због састава руководства секције, не дође до тешкоћа при спровођењу линије КПЈ.

Ангажованост партијских чланова у мартовским изборима такође је један од разлога што се није одмах посветило довољно пажње раду на оснивању секција. Ипак од априла до јуна 1923. године формирано је свих пет предвиђених секција београдске месне организације НРПЈ. Прво је основана секција „Врачар“, у другој половини априла 1923. године.²⁹ Привремену управу секције, која је тада изабрана, сачињавали су: председник Јован Галовић, молерски радник, секретар Аца Костић, студент права, благајник Бора Марковић, кројачки радник и чланови управе: Риста Антић, кројачки радник, Ђорђе Пашић, апотекар, Воја Стојановић, молерски радник и Јован Мадарац.

Седиште секције „Врачар“ налазило се прво у кафани „Код црвеног крста“ на углу Жичке и Војвођанске, али је ускоро већ у јуну 1923, пресељено у кафану „Соколац“, у Кичевској улици бр. 17.

Све до пред крај маја 1923, секција „Врачар“ је била једина секција београдске месне организације НРПЈ.

Крајем маја и у јуну 1923. приступило се оснивању осталих секција. Прво

је, 29. маја 1923. основана секција „Сава“.³⁰ На оснивачкој скупштини је изабрана управа, која се овако конституисала: председник Душан Мићић, бравар, секретар Бранко Радосављевић, апотекарски помоћник, благајник Душан Маринковић, бравар, чланови управе: Милутин Савковић, новинар, Арсен Радуношки, столар, Станислав Павличек, бравар и Светозар Павловић, кројачки радник.

Седиште секције „Сава“ налазило се прво у једном бифеу у Босанској улици бр. 53, затим, већ од јуна 1923. године, у кафани „Европа“ у Босанској улици бр. 42.

Оснивање секције „Дунав“ београдске месне организације НРПЈ извршено је на конференцији одржаној 31. маја 1923. године у кафани „Македонски цар“, у Улици цара Душана 74.³¹ Реферат о потреби организације и о програму и раду НРПЈ поднео је Душан Ђорђевић. У управу секције су изабрани: председник Влајко Мартиновић, кројач, секретар Радомир Вељковић, техничар, благајник Василије Ђуракић, молерски радник и чланови управе: Душан Бабић, Милан Маринковић, Никола Груловић и Сава Стојановић.

Другог јуна 1923. године изабран је један акциони одбор за оснивање секције „Палилула“ коме је стављено у дужност да припреми оснивачку скупштину секције. Ова скупштина је одржана 11. јуна 1923. године³² у кафани „Дубровник“ у Таковској улици 36, преко пута палилулске основне школе. Реферат о потреби организације поднео је Стева Марковић. У управу секције „Палилула“ изабрани су: председник Панта Секулић, кројачки радник; секретар Ђока Павловић, дрводељски радник, благајник Тоска Поповић; чланови управе: Илија Лазаревић, обућарски радник, Петар Бојић, молерски радник, Станоје Стефановић, келнерски радник, Бора Продановић, новинар. Седиште секције „Палилула“ било је у кафани „Дубровник“ у Таковској улици.

Секција „Три кључа“ београдске месне организације НРПЈ основана је на скупштини одржаној 21. јуна 1923.

године³³ у кафани „Остружница“ у Сарајевској улици бр. 44. У управи секције изабрани су: председник Никола Крстић, монополски радник, секретар Милутин Миленковић, канд. маш. инж., благајник Иван Лопец, тесач, чланови: Михаило Ђорђевић, дреер, Персида Крстић, монополска радница, Димитрије Алимпијевић, пчелар, Братислав Деметровић, студент. Седиште секције „Три кључа“ налазило се је у кафани „Остружница“ у Сарајевској улици.

Секција „Врачар“ обухватала је подручје између улица: Булевара ослобођења (данас Булевар ЈНА), Краља Милана (данас Маршала Тита), Александрове (данас Булевар револуције) и Гробљанске (данас Рузвелтова).

Секција „Палилула“ обухватала је подручје између улица: Гробљанске Александрове, Краља Милана, Обилићевог венца, Милетине (29. новембра) и Цариградске (Ђуре Стругара). Секција „Дунав“ обухватала је подручје између улица: Цариградске, Обилићевог венца и Кнез Михаилове. Секција „Сава“ граничи се са улицама: Кнез-Михаиловом, Краља Милана, Кнез-Милошевом и Немањиним. Секција „Три кључа“ граничи се улицама: Немањиним, Бул. ослобођења и Крагујевачким друмом.³⁴

На дан 1. јула 1923. године секција „Палилула“ имала је 72 члана, „Врачар“ 68, „Дунав“ 28, „Сава“ 32, „Три кључа“ 36 чланова односно укупно 236 чланова.³⁵ Број чланова био је далеко мањи од онога броја радника који су се интересовали за Партију, куповали партијску штампу, долазили у организацију, односно себе сматрали члановима Партије, а ипак нису били уписани у чланство НРПЈ. Међутим није се ни ишло за масовношћу по сваку цену, јер је требало радити на изградњи и учвршћивању партијских организација и чланова НРПЈ. Премален број чланова НРПЈ био је, с друге стране, не мала кочница у раду, јер је организацији претила потенцијална опасност да се претвори у секту, и није јој давао неопходну снагу за акцију.

У становима (седиштима) секција

свако вече се налазио дежурни члан управе, а једанпут недељно одржаване су и седнице секцијских управа.

Прва скупштина београдске месне организације НРПЈ

Завршетак рада на формирању секција омогућио је одржавање прве скупштине београдске месне организације НРПЈ, која је заказана за 1. јули 1923. године. Привремена управа месне организације припремила је за скупштину предлог Правилника београдске месне организације, који је достављен секцијама, а објављен и у *Раднику*.³⁶ У току јуна, на конференцијама, које су одржаване у секцијама, дискутовало се о предлогу Правилника и о другим, претежно организационим, питањима.

У сали хотела „Славија“, у присуству 140 чланова, отпочела је у недељу, 1. јула 1923. године, пре подне Прва скупштина београдске организације.³⁷ Како због дуге и заоштрене дискусије скупштина није завршила рад истог дана, она је настављена идуће недеље, 8. јула 1923. год., у сали кафане „Нова скупштина“.³⁸

Извештаје о раду, у име привремене управе, поднели су Влад. Ђуракић и Душан Ђорђевић, који је такође образложио и потребу доношења правилника. О појединим тачкама Правилника развила се широка дискусија, и то највише око два питања: 1) да ли управу месне партијске организације треба бирати на скупштини, што је у складу са статутом НРПЈ, или да она буде бирања од делегата секције и 2) да ли ће се на конференцијама секција расправљати о темама и са референтима које одреди месна партијска организација или ће секције у овоме бити самосталне. У првом случају одлучено је да се организација мора држати статута, а у другом пружене су шире могућности секцијама него што је предлог Правилника предвиђао.

Усвојени Правилник предвиђао је да се у секцијама организују радне групе са различитим задацима као: радна гру-

па за штампу, агитационе радне групе итд. Предлог Правилника је предвиђао и образовање Месног партијског већа, које је састављено из управе месне организације и секцијских управа. На скупштини је усвојено оснивање Месног партијског већа али даље тачке које су говориле о улози и надлежности Месног партијског већа су избачене из Правилника.

На скупштини одлучено је да се предложи Централном одбору НРПЈ одлагање, до јануара 1924. године, земаљске конференције НРПЈ, која је била заказана за време од 9. до 11. септембра 1923. године, да би се сачекао излазак из затвора чланова Извршног одбора КПЈ, којима је двогодишња казна истицала делом у септембру, делом у октобру 1923. године.

Са скупштине упућени су поздрави поморском пролетаријату, који се налазио у то време у штрајку, и поздрави свим жртвама реакције, „свим борцима пролетаријата који се налазе у канцама белотерористике буржоазије“.

После дискусије, у управу Месне организације НРПЈ за Београд изабрани су: председник Илија Лазаревић, обућарски радник, секретар Аца Костић, студ. права, благајник В. Ђуракић, молерски радник, чланови управе: Драг. Степановић, грађ. радник, Ђока Павловић, дрводељски радник, Душан Мичић, бравар и Иван Лопец, тесач.

Скупштина месне организације Чукарица

Прва тромесечна скупштина месне организације НРПЈ на Чукарици одржана је 3. јула 1923.³⁹ у кафани „Херцеговина“. На скупштини је констатовано да се месна организација успешно развија захваљујући на првом месту раду привремене управе. Месна организација је бројала 30 чланова. Сви су били претплаћени на радничку штампу док је укупно на Чукарици растурано око 100 бројева *Радника*. До скупштине биле су одржане две успеле конференције. На скупштини је изабрана стална управа месне организације-Чукарица,

у коју су ушли: председник Гавра Челиковић, сапунџијски радник, благајник Чеда Поповић, столарски радник, секретар Никола Стојановић, студ. технике, чланови управе: Драг. Белановић, машинбравар, Александар Бурда, браварски радник, Влајко Манчић, дреер и Бранко Дракулић, браварски радник.

Учешће НРПЈ на општинским изборима у Београду

На својој седници од 20. јуна 1923. године Централни одбор НРПЈ одлучио је да Независна радничка партија Југославије учествује на општинским изборима,⁴⁰ који су били расписани за 19. август 1923. године за територију Србије, Македоније и Црне Горе. Одлучено је такође да НРПЈ изађе на изборе потпуно самостално и само у оним местима у којима постоје њене организације и други услови. Одлука о учешћу НРПЈ у изборима није донета једино у циљу задобијања општинских управа и одборничких места, већ првенствено ради оживљавања рада у организацијама НРПЈ, прикупљања пролетаријата и револуционисања маса на једном актуелном политичком питању.

„И овог пута — каже се у прогласу ЦО НРПЈ упућеном почетком августа 1923. радном народу вароши и села Србије, Македоније и Црна Горе“⁴¹ — крај свих сметњи које ће буржоаска реакција правити нашој борби и нашим представницима, Независна радничка партија ући ће у ове општинске изборе да их искористи ради раскривања буржоаске класне владавине у држави као и у општини, ради жигосања капиталистичког система, тако да пре свега ови избори буду један протест пролетаријата и радних маса вароши и села против буржоаске реакције, против Закона о заштити државе, против фашистичких банда које из дана у дан уз помоћ милитариста, постају све јаче, а за пуну слободу борбе радничке класе...

... Радничка класа Србије, Македоније и Црне Горе неће да буде саучесник у политици угњетавања других народ-

ности, које пиште под двоструким класним и националним јармом, већ ће се свим силама борити за пуно право самоопредељења свију подјармљених нација Југославије“.

У Београдској месној организацији НРПЈ припреме за учешће на општинским изборима почеле су одмах после одлуке Централног одбора о учешћу на изборима. На првој скупштини београдске месне организације, 8. јула 1923, одлучено је да месно партијско веће састави пројект кандидатске листе НРПЈ за изборе.⁴² Коначно утврђивање кандидатске листе извршено је на ванредној скупштини београдске месне организације НРПЈ, која је одржана 19. јула 1923. године у кафани „Мала Пивара“ (код Бајлонове пиваре) на углу Видинске (Ђорђа Вашингтона) и Цетињске улице.

На кандидатској листи налазила су се 59 кандидата НРПЈ. За председника општине био је кандидован, у знак демонстрације против владајуће реакције и гоњења радничког покрета, Филип Филиповић,⁴³ први комунистички председник општине, који се још увек налазио у пожаревачком затвору на издржавању дугогодишње казне, изречене на „Видовданском процесу“.

У секцијама београдске организације НРПЈ настала је живост. Одржаване су конференције на којима се расправљало о значају општинских избора за радничку класу и сиромашне грађане, о организацији агитације и техничкој организацији избора. Те конференције одржаване су не само у локалима у којима су била седишта секција, већ и у неким другим локалима до којих су секције могле доћи, да би речи представника НРПЈ допрле до радника и сиромашних грађана из удаљенијих делова града. Из *Радника*, који је доносио обавештења о многим конференцијама које треба да се одрже, сазнајемо за ове конференције секција београдске партијске организације НРПЈ које су заказане у вези са општинским изборима:⁴⁴

— у секцији „Дунав“: 6. и 27. јула у кафани „Македонски цар“;

— у секцији „Врачар“: 20. и 27. јула у кафани „Соколац“; 3. августа у једној кафани на Смедеревском ћерму и 7. августа у кафани „Војвода Глигор“;

— у секцији „Палилула“: 9., 22. и 27. јула у кафани „Дубровник“;

— у секцији „Три кључа“: 17. јула у кафани „Србија“ (Сарајевска 87), 9. августа у кафани „Гарибалди“ и 10. августа у кафани „Јосиповић“ (на Сењаку);

— у секцији „Сава“ 22. и 27. јула у кафани „Европа“ (Босанска 42) и 7. августа у кафани „Код грозда“, на Варош-капији.

После предизборних конференција по секцијама, одржана су два велика предизборна збора београдске партијске организације НРПЈ. Први збор је одржан у недељу 12. августа 1923. године у сали хотела „Славија“. Својом бројношћу и одушевљењем које је на њему владало, збор је показао несумњиво буђење београдског пролетаријата и појачано интересовање за НРПЈ. Сала није могла да прими све раднике који су дошли на збор.

Референти су били Милан Гројић и Триша Кацлеровић.

„Ми улазимо у изборе за општину Београдску — рекао је између осталог Т. Кацлеровић — коју је београдски пролетаријат још пре три године био освојио. Потпомогнут сиромашним грађанима, београдски пролетаријат је ово освајање извршио на легалан начин. Али монархистички и капиталистички Београд није хтео своју престоницу да преда у руке пролетаријату. И пљујући на своју легалност, газећи закон, насилнички режим ... силом је истерао радничку управу из општине...“

„Улазећи у ове општинске изборе у тежњи да поново добијемо и ојачамо утицај радничке класе, ми морамо овој нашој акцији дати јасан карактер протеста против свих насиља, која су вршена и која се и даље врше над радничком класом широм целе земље...“⁴⁵

Два дана уочи избора, 17. августа 1923. одржан је и други предизборни збор Београдске организације НРПЈ у истој сали, такође препуној радника.⁴⁶

Референти на збору су били Лазар Петровић, који је у свом излагању критиковао рад буржоаских партија у београдској општини, и Михаило Тодоровић, који је у краћим цртама изложио комунални програм Независне радничке партије.

И ови избори спроведени су у знаку изборног терора према радничкој класи и њеној Партији. Скоро сваки број Радника, централног органа НРПЈ, био је забрањен. Изборни прогласи Партије били су запленавени. Под каквим условима су београдски комунисти вршили припреме за ове општинске изборе описао је Никола Груловић, који је у то време био члан управе секције „Дунав“ београдске организације НРПЈ, а од 24. септембра 1923. председник управног одбора те секције.

„У мојој рејонској организацији НРПЈ били су — сећа се Н. Груловић — поред осталих, Моша Пијаде, адвокат Глиша Јовановић и још једна група интелектуалаца. Сви су они ишли ноћу да лепе плакате. Мада је наша организација била легална, полиција је наше плакате уништавала. Ми смо имали своје групе које су ишле по улицама и лепиле плакате, наравно ноћу. Сваки функционер имао је групу од пет чланова. Дешавало се да ми излепимо плакате, а полиција иде за нама и скида их; ми се онда враћамо и поново лепимо... Моша је био невероватно вредан. Како је тај човек радио и живео, то се готово не би могло веровати кад би се причало! Ја не знам да ли је он у недељу дана једном легао ноћу комотно у кревет да спава“.⁴⁷

Приликом лепљења изборних прогласа НРПЈ већи број чланова НРПЈ био је хапшен а изборни плакати су им одузимани. И овог пута, као и на скупштинским изборима, хиљаду и неколико стотина радника није било уведено у бирачке спискове, док су, с друге стране, радикалска и демократска партија, користећи власт, уносиле у бирачке спискове и лица која не постоје и ангажовале читаве групе људи које су по више пута гласале на туђа или непостојећа имена.

На општинским изборима 19. августа 1923. кандидати НРПЈ добили су 1537 гласова (према 1255 гласова које је НРПЈ добила на скупштинским изборима 18. марта 1923. године).⁴⁸ На оним гласачким местима где су гласали радници за кандидате НРПЈ гласао је приближно исти број лица као и 1920. године на општинским изборима за кандидате КПЈ, када је Комунистичка партија освојила Београдску општину. Док је НРПЈ у Београду на општинским изборима 1923. добила 282 гласа више него на скупштинским изборима исте године, Социјалистичка партија је на овим општинским изборима изгубила 213 гласова у односу на скупштинске изборе који су претходили, односно добила је у Београду само 312 гласова. Ови избори заталасали су радничку класу знатно више него мартовски избори и оживели рад у партијским организацијама. Независна радничка партија добила је у београдској општини три одборничка места. За одборнике НРПЈ били су делигирани Милан Гројић, пеглерски радник, Лазар Петровић, тапетарски радник и Михаило Тодоровић, секретар ЦО НРПЈ.

Дочек Филипа Филиповића у Београду

Трећег септембра 1923. године истичала је двогодишња казна затвора Филипу Филиповићу, Владимиру Чопићу и Николи Ковачевићу, бившим комунистичким посланицима. Није било радника у Београду који није знао (и волео) Филипа Филиповића, секретара Централног партијског већа КПЈ, првог комунистичког председника општине. Његова популарност у радничким редовима широм земље, посебно у Београду, била је огромна. Зато је београдска организација НРПЈ, путем плаката, које су објавиле секције, и личним агита-

Сл. 6 — Изборни проглас Независне радничке партије Југославије објављен у *Раднику* на дан општинских избора 19. VIII 1923. године.

РАДНИК RADNIK-DELAVES

ОСЛОБОЂЕЊЕ
РАДНИКА ЈЕ
ДЕЛО САМИХ
РАДНИКА

Централни Орган Независне Радничке Партије Југославије

Година II Број 71

БЕОГРАД НЕДЕЉА 18 АВГУСТА 1923

ЦЕНА 1.- ДИН

ФИЛИП ФИЛИПОВИЋ РАДНИЦИ! СИРОМАШНИ ГРАЂАНИ БЕОГРАДА!

Пре три године он је био, вољом београдског пролетаријата, изабран за првог председника београдске комуне. Овај избор био је за буржовању као гром из ведрог неба. И монархисти, и државнички класа, и капиталисти, и сви службеници богу горе и сви поклоњеници Милону, богу капитала, доле у једном гласу су повикали: ово не сме остати! На част и понос монархистичког и капиталистичког Београда овом победом пролетаријата пала је ираја! Та се ираја мора спавати по сваку цену, без давања никакве објективне величине. А воља велике, а закон, држи се, држи се! Богинја Правде? Постоји само једна воља, воља властодержавних и капиталистичких класа, а на закон и вољу смо га довели, плајуемо јер ми имамо силу, државарујемо постојеће, аспирајуемо и објективне буржоаске величине.

И пуштена је сила у дејство. Извршено је насиље. Филип Филиповић и цела пролетарска управа општине београдске силом су избачени из прве пролетарске комуне. Радикално-демократска влада, послушно је извршила заповест монархистичких и капиталистичких класа.

А наред пролетаријата и београдске сиротиње да ће им, избором пролетарске управе, скинути бољи дан и општину, брутално су изјавили. Опет је остало све по старом: сачувано је претим, револуционих властодержавних класа, еволуциона је и деле пљачка капиталистичких грађана, спрема је ираја на част и понос монархистичког и капиталистичког Београда, али су зато десетине хиљада пролетара и сиромашних грађана, који сачувају огромну вредност у Београду, и даље остали да проводе живот под најтежим околностима.

После овог насиља изнала су се друге веће и грубе. Режим, који своју еманципацију заснива на буржоама, читавим изборним новим насиљем, газдама Устав и законима, уништило је све организације радничког покрета. Најзад је бацио у тамнице и многе радничке представнике. Бацио је у тамницу (већ по који пут) и Филипа Филиповића.

Филиповић је казани већ две године у тамници, из које ће никад кроз летњакост дана. Али га је Независна Радничка Партија ипак кандидовала за председника београдске општине. Ово је ово учинило не само да њему лично ода признање, већ и да његовом кандидацијом протестује против насиља извршеног према пролетаријату пре три године и да протестује против целокупне политичке реакције која, све до данашњег дана и ка најсавременијим класа, гони наш раднички покрет.

Филип Филиповић је симбол мучеништва целокупног нашег покрета.

И кад ми данас понављамо београдске раднице и сиромашних грађана да гласају за Филипа Филиповића, ми их позивамо да уложе најинтереснији протест против свих насиља које је режим извршио и још врши према нашем радничком покрету. Нема ово гласање буде доказ да ми, и поред свих насиља властодержавних класа, и да смо вољни да се боримо да смо свесни да смо борбу можемо доћи до свога ослобођења.

Живела класна борба пролетаријата!
Живела Независна Радничка Партија Југославије!

Својим гласањем на изборима на општинску управу, треба да докажете да ли хоћете да се и даље злоупатите по ђумезима и да трпите пљачку са стране кућевласника да вас и даље пљачкају богаташи, трговци и шпекуланти, да и даље живите у блату и прабини без воде, да вас и даље косе болештине, док господа ужива све угодности; да се и даље над вама врше шинане, насиља и безаконја, да се од окротиње отети новац расипа на параде и на богађење капиталиста и пљачкаша.

И ми ћете гласати за све то, ако будете гласали за буржоаске листе, за радикалску или за телевизијску „независну“ грађанску листу.

Само гласајући за листу Независне Радничке Партије Југославије, за листу

ФИЛИПА ФИЛИПОВИЋА

ви ћете показати вишу свест и вољу да се браните и од пљачке и од насиља и да сте решени да се борите.

За општину радница и сиромашних становника, која ће све терете пребацивати на богаташе, који паразитски живе на рачун нашег рада;

За јефтине измирице, и противу влада која се над вама врши са стране буржоазије уз нуво постојеће буржоаских општинских управа; за довољно воде;

Противу пљачке и блату и туберкулозе;

За здраве и јефтине станове.

За слободу радног народа и против социјалне и политичке реакције.

Радници! Сиромашни грађани Београда!

Не дајте своје поверење онима који вас обесправљују, поробљивају и пљачкају, који вас и вашу породицу изгладију и на све могуће начине упропаштају!

Нека не буде ниједног свесног радника и сиромашног грађанина, који би се дао извести за радикалском партијом и такозваном „грађанском листом“!

Јер знајте да су то они исти радикали и демократи који су вас и до сада пљачкали, упропаштавали и обесправљивали, како у држави тако и у општини, и који ће вас и од сада само пљачкати и обесправљивати, док год их ви својом свешћу и организованом снагом не будете победили!

Ваше интересе и потреба ви можете обезбедити само преко ваших класних представника, кроз Независну Радничку Партију, која је једини стварни и прави представник и заштитник интереса радног народа!

Гласајте, зато, сви за листу Нез. Радничке Партије!

цијама, позвала раднике да дочекају Филипа Филиповића.⁴⁹

Из Пожаревца, где су издржали дво-годишњу казну затвора кренули су 5. септембра пре подне за Београд. На читав сат пре доласка пароброда радници су почели у групама да долазе на пристаниште да сачекају лађу којом су путовали Филиповић, Чопић и Ковачевић. Кордони жандармерије растеривали су раднике⁵⁰ који су се само привремено повлачили у споредне улице. А кад се појавила лађа на којој су били Филиповић, Чопић и Ковачевић, радници су похрлили ка пристаништу, бурно манифестујући своје расположење. Полиција је наредила да се Филип Филиповић одвезе кући фијакером, да би се на тај начин избегле уличне манифестације. Маса пролетера је пратила фијакер читавим путем бурно поздрављајући пролетерског борца. Бујица манифестаната стално је расла. Жандарми су покушали да растерају масу. Кад су видели да је то немогуће, наредили су кочијашу да потера коње галопом. Кочијаш их је послушао. Маса је пошла трком за колима, уз поклик: Живео Филип Филиповић! Доле реакција! Кад је поворка стигла у Кнез-Михаилову улицу, пружала је слику величанствене радничке манифестације.

Пошто је испратила Ф. Филиповића, маса радника се вратила на железничку станицу да поздрави Чопића и Ковачевића, које је полиција из пристаништа спровела за железничку станицу да их отпрати у унутрашњост, пошто нису били Београђани.

Код станице полиција је пуцала на манифестанте. Ранила је три лица. Жандармеријска коњица са исуканим сабљама јуришала је на масу с циљем да је растера. А маса је протествовала: Доле реакција! Тога дана полиција је, у у вези са овим демонстрацијама, ухапсила у Београду око 70 лица, и то углавном после завршетка демонстрација. Те ноћи полиција је ухапсила и Мошу Пијаде. Неке од ухапшених је и тукла.⁵¹

Радничке манифестације Филип

Филиповићу и друговима, биле су знатно више од манифестација тројници револуционара. То је била манифестација забрањеној КПЈ, то је био протест против полицијског терора, израз пуне солидарности са идејама оних комуниста који је режим сматрао најопаснијим.

Догађаји у Бугарској и београдска организација НРПЈ

Деветог јуна 1923. године у Бугарској је извршен државни удар. Свргнута је земљорадничка влада Стамболијског и успостављена фашистичка диктатура на челу са Александром Цанковом. Отпочео је крвави терор против комуниста, радника и сељака, који је постао још жешћи после неуспелог покушаја КП Бугарске у септембру 1923. да оружаним устанком обори фашистички режим Цанкова. Због терора, преко две хиљаде бугарских револуционара, комуниста и земљорадника емигрирало је тих дана у Југославију.

Комунистичка партија Југославије обавештавајући југословенски пролетаријат преко *Радника* и других својих легалних органа о овим догађајима од самог почетка заузела је одлучан став против терористичког режима у Бугарској и осуђивала југословенску владу због благонаклоног става према том режиму. У *Раднику* објављиване су изјаве и прогласи КП Бугарске и Коминтерне о тим догађајима. Прогласом „Против крвавог белог терора у Бугарској“⁵² Централни одбор НРПЈ позвао је своје организације да сазову масовне протестне зборове радника на којима ће жигосати тај терор. За 26. август 1923. године Централни одбор НРПЈ је сазвао у Београду у кафани „Европа“ у Београдској (данас Кидричевој) улици велики раднички збор.

Пространа сала кафане „Европа“⁵³ била је тога дана препуна радника, који су се искупили да изразе оштар протест противу терора који се спроводи над комунистима Бугарске, да пруже своју подршку и изјаве своју пролетерску солидарност с бугарским другови-

ма. Референт на овом збору Триша Кацлеровић у почетку свог излагања рекао је:

„Данас у Бугарској постоји један страховити режим који је безобзиран у бруталности према својим противницима. Оборивши земљорадничку владу, превратницима је остао још као једини опасни противник Комунистичка партија.“

Затим је упознао учеснике збора да је суд у Плевену, где су комунисти покушали да пруже оружани отпор, осудио по налогу режима на смрт четири комуниста, двојицу на доживотну робију, седамдесет осам лица на временске казне од по три до дванаест година и једно лице на годину затвора.

„Ми са гнушањем дижемо свој глас — наставио је говорник — против данашњег крвавог белог терора у Бугарској, а у првом реду поводом ове осуде плевенских комуниста... Осуђени плевенски комунисти су борци за слободу, борци против узурпатора и насилника, борци за ослобођење и благостање радног народа, и као такви они морају живети“.

Излагање Т. Кацлеровића наилазило је на живо одобравање свих присутних. У резолуцији, коју је збор једногласно усвојио, речено је и ово:

„Београдски пролетаријат је манифестовао своју интернационалну солидарност са братском бугарском партијом. Пролетаријат Југославије, вођен Независном радничком партијом, шаље свој братски поздрав Комунистичкој партији Бугарске, изјављује готовост да ће је у њеној борби за обарање данашњег режима морално и политички помагати“⁵⁴

Збор је 26. августа 1923. године у Београду био заиста сјајна манифестација интернационалне пролетерске солидарности.

Месна организација НРПЈ на Чукарици такође је одржала 31. августа 1923. године збор против белог терора у Бугарској на коме је изражена, као и на београдском збору, пуна солидарност с борбом бугарских комуниста.⁵⁵

Централни одбор НРПЈ упутио је у

септембру и октобру 1923. године више прогласа у којима осуђује режим Цанкова који је похапсио „хиљаде комуниста, одговорних представника радничког и синдикалног покрета“⁵⁶ изражавајући солидарност с бугарским радницима и сељацима. После преласка бугарских револуционара, на челу са Георги Димитровом, на нашу територију, у прогласу Централног одбора НРПЈ од 7. октобра 1923. године каже се по ред осталог:

„Наша је дужност, света и велика дужност југословенских радника и сељака, да избеглим бугарским револуционарима... пружимо братским рукама најиздашнију помоћ.“⁵⁷

КПЈ је одмах уложила максимум својих снага да, директно и преко организација НРПЈ, организује прихватање и пружање помоћи бугарским револуционарима. Народни одбор, који је скупљао прилоге за гладне у Русији, одмах је из руског фонда одвојио 100000 динара⁵⁸ као прву помоћ за избегле бугарске револуционаре и приступио акцији сакупљања прилога.

У кратком року Народни одбор је сакупио преко 200000 динара.⁵⁹ У Београду велики број чланова НРПЈ прихватио се рада на сакупљању прилога. Само на два списка секције „Сава“ прикупљено је 2525 динара од 104 лица.⁶⁰ Београдски радници, иако су им наднице биле ниске и трпели и сами сваку оскудицу, одвајали су од својих скромних зарада да би помогли бугарским друговима. Секретаријат жена НРПЈ, који је у августу 1923. године формиран, приредио је 15. децембра 1923. у сали хотела „Петроград“ у Београду концерт у корист бугарских избеглица.⁶¹

Одбор за сакупљање прилога за бугарске избеглице образован је и у земунској месној организацији НРПЈ у октобру 1923. године.

Када је исте јесени Интернационални комитет радничке помоћи упутио радницима целог света апел да притекне у помоћ немачким радницима, који су остали без намирница, ЦО НРПЈ се одазвао и овом позиву.⁶² На збору београдске организације НРПЈ који је тим

поводом одржан у Београду 11. новембра 1923. у кафани „Нова Скупштина“, у Косовској улици, референт је био Триша Кацлеровић, који је на крају излагања рекао:

„Немачки пролетаријат се данас, гладан и измучен, бори за победу своју и светског пролетаријата. Помозимо га и ми, да би са њиме учествовали у тријумфу наше заједничке ствари“.⁶³ На овој конференцији одмах је скупљено 1008 динара за гладне пролетере у Немачкој, што је тада износило две хиљаде милијарди немачких марака.

Београдски пролетаријат одазивао се увек својим интернационалним дужностима, искрено и несебично, иако је и сам био у веома великој материјалној оскудици.

После Трише Кацлеровића одржао је Филип Филиповић говор поводом шестогодишњице руске револуције у коме је на завршетку излагања истакао да дужност налаже да чланови НРПЈ јачају и шире своје организације, да распростиру своју штампу и литературу, да одржавају најшири контакт с масама радног народа вароши и села, да наставе још енергичније да се боре за васпостављање дипломатских и трговинских односа са Совјетском Русијом.

Организациони развој НРПЈ у Београду — до краја 1923.

Број чланова Независне радничке партије у Београду, као што смо видели, није био велики, те је предстојао рад на omasовљавању секција, на привлачењу знатно већег броја радника политичкој борби. Међутим, није се ни ишло, нити се смело ићи у прво време, на то да се број чланова Партије многоструко повећа. „Опасно је отворити широка врата у Партију, док се солидно не изгради, веже и учврсти она трупа чланова која има чинити срж Партије“ — писао је Моша Пијаде у првом броју марксистичког часописа *Борба* од августа 1923., који је у Београду покренуо Централни одбор НРПЈ. Указивао

је на потребу изградње солидног, чврстог јединственог организационог апарата, на подизање чланова Партије на један виши ниво, на теоријску изградњу и сваког члана и Партије у целини.

Од сваког члана НРПЈ тражила се тада пуна активност и ангажованост на партијском раду, почев од редовних уплата чланских улога и присуствовања партијским састанцима и конференцијама, куповања и растурања *Радника*, до учествовања у свим акцијама које организују Партија и Независни синдикати, рада на марксистичком образовању радника и привлачењу нових чланова политичкој борби и Партији.

Рад у секцијама и месним организацијама НРПЈ на подручју данашњег Београда постао је постепено све живљи, захваљујући низу акција (напр. предизборној активности) које је Партија спроводила. Одржаване су једном недељно конференције у секцијама. Приступило се формирању радних група (за агитацију, за штампу и друго). Одржаване су секције скупштине свака три месеца,⁶⁴ на којима су управе полагале рачуна о свом раду, биране нове управе и даване сугестије и предлози за бољи и интензивнији рад у секцијама. На секцијама, поред осталог, усвајане су и одлуке о раду на оснивању читаоница и библиотека секција, проради програма и статута НРПЈ итд. Одржавана су предавања, како у појединим секцијама месне организације, тако и за читаву београдску организацију НРПЈ, с циљем да се теоретски уздигну чланови и упознају с марксистичким погледима на поједина питања. Предавачи су били најистакнутији чланови Партије, као на пример: Филип Филиповић, Коста Новаковић и Моша Пијаде.

Поводом деветогодишњице смрти Димитрија Туцовића и шестогодишњице смрти Душана Поповића, београдска месна организација НРПЈ приредила је 2. децембра 1923. године у дупке пуној сали кафане „Нова скупштина“ свечана предавања о животу и раду ових великих пролетерских бораца,⁶⁵ о улози и доприносу њиховом за развитак соци-

јалистичког покрета у Србији. Предавачи су били Живота Милојковић и Коста Новаковић.

Месне организације НРПЈ (београдска, чукаричка и земунска) такође су одржавале своје скупштине, односно конференције. Месна организација НРПЈ на Чукарици одржала је другу тромесечну скупштину 9. октобра 1923. године⁶⁶ у кафани „Херцеговина“. На овој конференцији се развила шири дискусија о питању привлачења што већег броја чланова у организацију, па је одлучено да се сваке недеље одржи по једна конференција или предавање за чланове и симпатизере НРПЈ. На скупштину су упали жандарми, у намери да је растуре, једног члана управе одвели на саслушање у полицијски комесаријат, а кафаница је био кажњен што је дозволио да се у његовом локалу одржи ова скупштина. У нову управу месне организације НРПЈ на Чукарици изабрани су: председник Гавра Челиковић, сапунџијски радник, секретар Никола Стојановић, студент, благајник Чедо Поповић, столарски радник, чланови управе Божа Павловић, браварски радник, Драгиша Белановић, браварски радник, Влајко Нанчић, дреерски радник, Драги Лазић, ковачки радник.

Месна организација НРПЈ у Земуну тек у јесен 1923. могла је да обнови свој рад. Она је 14. октобра 1923. године одржала конференцију⁶⁷ на којој је попуњена управа, која се овако конституисала: председник Јосип Шенер, кројач, секретар Лаза Јовановић, металски радник, благајник Никола Здунић, чланови управе: Фрањо Шал, кројачки радник, Павле Вировац, фабрички радник, Јосип Обровски, типографски радник, Јакоб Рајић, металски радник. Седиште земунске месне организације НРПЈ било је у гостионици „Трпко“. Друга редовна скупштина београдске месне организације НРПЈ одржана је 14. октобра 1923. године⁶⁸ у кафани „Нова скупштина“ у Косовској улици бр. 39. На скупштини после оштре дискусије о извештају о раду управе и око избора нове управе, изабрана је нова управа која се овако конституиса-

ла: председник Илија Лазаревић, обућарски радник, секретар Душан Ђорђевић, прив. професор, благајник Влад Ђуракић, молерски радник, чланови управе: Михаило Животић, опанчарски радник, Ђорђе Пашић, дрогериста, Милорад Петровић, обућарски радник, Славко Маришанин, ковачки радник. Скупштина је, поред осталог, усвојила, на предлог Моше Пијаде, једну веома значајну одлуку: да нова управа месне организације приступи сазивању конференција месне организације на којима ће се расправљати о темама које су на дневном реду Земаљске конференције НРПЈ.

Припреме за земаљску конференцију НРПЈ

Почетком јуна 1923. године Централни одбор НРПЈ сазвао је земаљску конференцију НРПЈ за време од 9. до 11. септембра 1923. године,⁶⁹ која је да би се сачекао излазак из затвора ранијих чланова Извршног одбора КПЈ, одложена за време од 18. до 20. новембра исте године,⁷⁰ да би и они могли да узму учешћа у раду конференције. На дневном реду ове конференције налазила су се важна партијска питања: политичка ситуација у земљи и најближи задаци Партије, национално, аграрно, синдикално питање, фашизам, штампа, избор земаљског већа НРПЈ.

О свим питањима, која су стављена на дневни ред Земаљске конференције НРПЈ, развила се широка дискусија кроз партијску штампу (у Београду кроз *Радник* и марксистички часопис *Борбу*) у којој су учествовали сви истакнути чланови Партије. Штампани су предлози резолуција Централног одбора НРПЈ о свакој тачки дневног реда. Нарочито широка дискусија у радничкој штампи вођена је о националном и организационом питању. Како је полиција забранила да се Земаљска конференција одржи 18—20. новембра 1923. године, то је њено одржавање одложено за време од 13. до 15. јануара 1924. године.⁷¹ У ствари, дискусија која је вођена преко партијске штампе с ци-

љем да се изнађу нови револуционарни ставови о свим битним питањима даље изградње и идејног сазревања НРПЈ била је истовремено одлична припрема за Трећу земаљску конференцију КПЈ, која је на дневном реду имала сва ова питања. Сва ова питања је и истакла илегална КПЈ, јер су она била од прворазредног значаја за њен даљи развој.

Ова дискусија није се ограничила само на штампу. Она је вођена и у организацијама. У београдској организацији НРПЈ, она је добила ширину тек после Скупштине београдске месне организације одржане 14. октобра 1923. године. Прва дискусиона конференција београдске месне организације одржана је 25. октобра 1923. у кафани „Мала Пивара“ на углу Цетињске и Видинске (Ћ. Вашингтона).⁷² На њој је Ђуро Цвијић из Загреба, члан ЦК КПЈ, реферисао о националном питању. Он је изложио у главним потезима основне погледе на национално питање, који су већ били садржани у његовом предлогу резолуције за Земаљску конференцију, нарочито наглашавајући да се у Југославији национално питање не јавља као уставно питање, већ као довршење национално-демократске револуције. Стога пролетаријат има да се залаже, под паролом права самоопредељења народа до отцепљења, за довршење тих националних револуција и за успостављање радничко-сељачке владе на територији сваког народа у Југославији. У дискусији су поред других учествовали Филип Филиповић и Никола Груловић.

Друга дискусиона конференција одржана је 28. октобра 1923. такође у „Малој пивари“,⁷³ на којој је Рајко Јовановић реферисао о питањима фашизма. Да би указао на значај тог питања за југословенски раднички покрет, указао је колико је то фатално за италијански пролетаријат то што није заузео на време одлучан став и применио оштре методе борбе против фашизма. Указао је на потребу стварања пролетерске самоодбране од напада фашистичких организација. После реферата Р. Јовановића развила је се шира дискусија.

Трећа дискусиона конференција београдске организације НРПЈ одржана је у истој кафани 4. новембра 1923. године на којој је реферисао Триша Кацлеровић о политичкој ситуацији.⁷⁴ Прве две конференције, које нису биле најављиване у штампи, прошле су без полицијског ометања. Како је ова трећа дискусиона конференција била претходно најваљена у *Раднику*, то је полиција, знајући за њено одржавање, блокирала локал, упала на конференцију и тражила да се сви присутни легитимишу. Кад је оштром интервенцијом учесника одстрањена из локала, она се повукла на улицу и блокирала зграду. Приликом изласка радника с конференције полиција је ухапсила 14 учесника и неколико сати их затим држала у Управи града, а једног радника протерала из Београда.

Дискусионе конференције одржаване су и у секцијама,⁷⁵ мада уз велике тешкоће, због полицијских сметњи. Партијској секцији „Палилула“, на пример, полиција је четири пута онемогућила да одржи своје дискусионе конференције.⁷⁶ Полиција је кафецијама наређивала да не смеју да дају локале за конференције НРПЈ без полицијске писмене дозволе, а те дозволе није издавала, те многе кафеције нису допуштале да се у њиховим локалима одржавају овакве конференције.

Дискусионе конференције вођене у Београду биле су од великог значаја не само за београдски пролетаријат, већ и за читаву НРПЈ и КПЈ, јер су у дискусијама учествовали сви истакнутији чланови Партије, из Београда и тиме помогли изградњу колективног партијског гледишта, које је ускоро, крајем децембра 1923. године добило свој одраз у значајним резолуцијама Треће земаљске конференције КПЈ.

Те јесени Централни одбор НРПЈ образовао је Фонд за дневни лист *Радник*,⁷⁷ који је предузео широку акцију за сакупљање прилога да би се *Радник* од недељног листа претворио у дневни. У овој акцији учествовала је и београдска организација НРПЈ. Одржавана су предавања и реферати о значају пар-

тијске штампе. Акција је успешно настављена и у 1924. години.

Завршетак календарске 1923. године у ствари и за Независну радничку партију Југославије представља завршетак једне етапе, једног периода њеног рада. Трећа земаљска конференција КПЈ својим значајним одлукама означава почетак нове етапе КПЈ, етапе за спровођење у живот њених одлука, за даљу разраду и конкретизацију тих ставова. Ставови и линија КПЈ били су, или су морали бити, и ставови и линија

НРПЈ, кроз коју су резолуције КПЈ добиле и широки публицитет и конкретну примену. Резултати које је Независна радничка партија Југославије постигла у Београду у 1923. години пружили су несумњиве доказе да је за пролетерски покрет и КПЈ било корисно оснивање НРПЈ, да је она кроз борбе и акције јачала и бројно и акцијно и идејно, да је њеним постојањем забрањена КПЈ добила далеко шире могућности за рад но што је имала пре њеног оснивања.

НАПОМЕНЕ

¹ Овај чланак написао је Моша Пијаде. Податак сам добио од друга Трише Кацлеровића (М. Н.).

² Триша Кацлеровић, Југославија, одељак: Комунистичка партија у илегалности — први кораци, стр. 75 (Рукопис се налази у Заводу за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији).

³ *Радник*, бр. 6, 1922.

⁴ *Раднички дневник*, Београд, 17. октобар 1922.

⁵ *Радник*, бр. 6, 1922.

⁶ У оснивачки одбор за оснивање пролетерске партије били су изабрани: Триша Кацлеровић, адвокат, Алекса Ребрић, тапетарски радник, Михаило Тодоровић, бив. секретар Рад. коморе, Велимир Јозић, келнерски радник, Велимир Петровић, кројачки радник, Јанко Петаковић, рудар, Моша С. Пијаде, новинар, Димитрије Алимпијевић, пчелар, Чеда Кузмић, грађ. радник, Драгиша Тошић, каменорезачки радник, Димитрије Чатић, обућар, радник, Рајко Јовановић, новинар, Миленко Животић, опанчар, радник, Рака Трифуновић, келнер, радник, Никола Димић, типограф. радник, Јосип Штефанац, типограф. радник, Иван Јовановић, дреер, Влајко Мартиновић, кројач, Душан Ђорђевић, прив. професор, Радован Томић, ликерџија, Јанко Николић, тргов. књиговођа, Божидар М. Давидовић, прокуриснт, Угљеша Јовановић, адвокат, Стојан М. Максимовић, типограф. радник, Јован Давидовац, стаклорезац, Евгеније Лазаревић, шеширџијски радник, Гојко Живковић, кројач, рад., Новица Петровић, учитељ, Иван Лопач, тесач, радник, Лазар Петровић, тапетар, радник, Сава Ђорић, бербер, радник, Михаило Милетић, дреер, Јован Вуковић, столар, радник, Милош Савић, шофер, Бранислав Кришчински, молер, рад., Петар Бојић, молер, радник, Пе-

тар Стојановић, бравар, радник, Драгица Стефановић, књигов. радник, Владета Билбија, студент.

(*Радник*, 6, ванредно издање 26. децембра 1922).

⁷ *Радник*, 8, 1923.

⁸ Институт за историју рад. покрета народа Југославије, архива Коминтерне рег. бр. 69/II.

⁹ Т. Кацлеровић, Оснивање Независне радничке партије Југославије, *Нис*, 4, 1951.

¹⁰ *Радник*, 10, 1923.

¹¹ *Исто*, 10.

¹² *Исто*, 11.

¹³ *Исто*, 14.

¹⁴ *Исто*, 15.

¹⁵ *Исто*, 58.

¹⁶ *Исто*, 37.

¹⁷ *Исто*, 11.

¹⁸ *Исто*, 17.

¹⁹ *Исто*, 21.

²⁰ *Исто*, 15.

²¹ *Исто*, 28.

²² *Исто*, 72.

²³ *Исто*, 34.

²⁴ *Исто*, 32.

²⁵ *Исто*, 36, 39.

²⁶ *Исто*, 40.

²⁷ *Исто*, 40.

²⁸ *Исто*, 41.

²⁹ *Исто*, 39.

³⁰ *Исто*, 49.

³¹ *Исто*, 49.

³² *Исто*, 52.

³³ *Исто*, 55.

³⁴ *Исто*, 55.

³⁵ *Исто*, 58.

³⁶ Исто, 55.

³⁷ Исто, 58.

³⁸ Исто, 60.

³⁹ Исто, 61.

⁴⁰ Исто, 55.

⁴¹ Исто, 67.

⁴² Исто, 60.

⁴³ Исто, 65.

⁴⁴ Исто, 58, 59, 62, 64, 67, 68.

⁴⁵ Исто, 70.

⁴⁶ Исто, 72.

⁴⁷ „Сећање Николе Груловића — стенографске белешке“, стр. 13—14. (Налазе се у Заводу за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији). Мада се не каже прецизно да ли се односи на скупштинске или општинске изборе, пошто се помињу рејонске организације (тј. секције) НРПЈ, које у време одржавања парламентарних избора још нису биле формиране.

⁴⁸ Радник, 72, 1923.

⁴⁹ Пашићева влада је као један од разлога за забрану НРПЈ, коју је извршила 11. јула 1924. навела да је секција „Сава“ у позиву радништву да сачека, Ф. Филиповића, Ђопића и Ковачевића назначила да су „они жртве својих уверења — наших уверења“. Радничке новине, од 23. VII 1924, Београд.

⁵⁰ Радник, 77, 1923.

⁵¹ О дочеку Филипа Филиповића опширније је писао Перо Дамјановић у свом раду о Филипу Филиповићу у књизи *Годишњак града Београда VI*, 1959, на стр. 207—209.

⁵² Радник, 72, 1923.

⁵³ Исто, 74.

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ Исто, 76.

⁵⁶ Исто, 81.

⁵⁷ Исто, 82.

⁵⁸ Исто, 86.

⁵⁹ Раднички глас, 10, 1925, Београд.

⁶⁰ Радник, 87, 1923.

⁶¹ Исто, 95.

⁶² Исто, 91.

⁶³ Исто.

⁶⁴ Секција „Врачар“ одржала је тромесечну скупштину 20. јуна 1923. г. секција „Дунав“ 24. септембра 1923, секција „Три кључа“ 23. септембра 1923, секција „Палилула“ 8. октобра 1923, секција „Врачар“ 23. октобра 1923, секција „Сава“ 15. октобра 1923, секција „Три кључа“ 30. децембра 1923, и секција „Дунав“ 3. јануара 1924. (Радник, 62, 82, 83, 86 и 98, 1923).

⁶⁶ Исто, 84.

⁶⁷ Исто, 84.

⁶⁸ Исто, 86.

⁶⁹ Исто, 51.

⁷⁰ Исто, 80.

⁷¹ Исто, 90.

⁷² Исто, 97.

⁷³ Исто, 87.

⁷⁴ Исто, 89.

⁷⁵ Секција „Врачар“ је преко листа Радник заказала конференцију чланова с дискусијом о синдикалном питању за 2. XI 1923, о политичкој ситуацији за 9. XI 1923, о просветном раду за 16. XI 1923 (Радник, 87, 89 и 91 од 1923.). Иначе дискусионе конференције у секцијама углавном нису најављиване преко штампе, због полицијских органа, који су их растурали или забрањивали њихово одржавање.

⁷⁶ Радник, 89, 1923.

⁷⁷ Исто, 93, 1923.

ACTIVITE DU PARTI INDEPENDANT OUVRIER A BELGRADE (depuis sa fondation jusqu'a la fin de 1923)

M. NIKOLIĆ

L'«Obznana» et la Loi sur la protection de l'Etat, les persécutions et la terreur ont porté en 1921 de coups graves au mouvement ouvrier révolutionnaire. Le Parti Communiste de Yougoslavie a été frappé d'interdiction et dissout, les syndicats défendus, les heures de travail prolongées, les salaires diminués, des dizaines de milliers de communistes et d'ouvriers arrêtés et persécutés.

Dans ces nouvelles conditions, conditions d'adaptation du PCY à la vie clandestine, le Parti Indépendant Ouvrier de Yougoslavie, PIOY, a joué un rôle important, car sa fondation a été préparée dès 1922 par les communistes de Belgrade, le PIOY a été fondé dans le but d'aider le parti clandestin dans la reconstitution de ces organisations et dans le regroupement des ouvriers révo-

lutionnaires. Le PIOY a été en fait le visage légal de la lutte politique du Parti Communiste de Yougoslavie, en clandestinité.

Les porte-paroles de l'idée du PIOY étaient les communistes de Belgrade. La décision définitive sur sa fondation a été adoptée à la Réunion Plénière du Comité Central du PCY, tenue à Belgrade à la mi-décembre 1922. D'après la décision de cette réunion plénière c'est le 24 décembre 1922 qu'a été fondé à Belgrade le Comité d'initiative du PIOY, qui a convoqué la Réunion Nationale et Constitutionnelle du Parti.

Malgré les tentatives de la police d'empêcher la fondation du PIOY, ce parti a été fondé les 13 et 14 janvier 1923 à Belgrade au cours de la Réunion Nationale du Proletariat. La police a induit en justice les fondateurs du PIOY, mais, comme son programme et ses statuts n'étaient pas contraires aux lois en vigueur, le tribunal a rejeté l'accusation de la police. La création du Parti Indépendant Ouvrier de Yougoslavie, a par conséquent, été légalisée par la décision du tribunal. On a entrepris donc la formation des organisations locales du PIOY. Sur le territoire de Belgrade des organisations locales ont été formées à Belgrade et à Zemun en février 1923, et en avril 1923 celle de Cukarica.

En mars cette même année ont eu lieu des élections parlementaires, le PIOY y a présenté sa liste de candidats et c'est dans des conditions très difficiles qu'il a mené sa lutte électorale. Il ne lui a pas été permis de tenir un seul meeting. A l'occasion du 1er mai il a participé, avec les Syndicats Indépendants, à la fête du travail. Il a organisé une grande campagne électorale la veille des élections communales, qui ont eu lieu en août 1923, et à cette occasion il y a gagné trois postes dans le Conseil Communal. De grandes manifestations ont été organisées en l'honneur de Filip Filipović, ancien secrétaire du Comité Central du PCY, à l'occasion de son retour de la prison. Le prolétariat de Belgrade a également exprimé sa solidarité internationale aux meetings de protestation du PIOY contre la terreur en Bulgarie.

L'organisation de Belgrade du PIOY comprenait cinq sections: »Vračar«, »Dunav«, »Sava«, »Trois clés«, »Palilula«, qui avaient chacune leur direction élue. Le travail de base se déroulait dans le cadre de ces sections.

En 1923 une discussion ample sur des questions politiques fondamentales (question nationale, syndicale, paysanne, organisationnelle etc.) a été lancée dans la presse et dans les organisations du PIOY dans le but d'arriver aux points de vue léninistes et de les faire adopter. Cette discussion a été menée sous le couvert de la discussion du projet des résolutions pour la Conférence Nationale du PIOY. En fait c'étaient des projets des résolutions pour la 3° Conférence Nationale du PIOY. En fait c'étaient des projets des fin 1923. Cette ample et fructueuse discussion a été menée aussi dans l'organisation belgradoise du PIOY et dans ses sections. La 3° Conférence Nationale, tenue fin décembre 1923 à Belgrade, marque un tournant dans le développement du PCY et du PIOY.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Proclamation du Comité d'initiative convoquant la réunion constitutionnelle du Parti Indépendant Ouvrier de Yougoslavie.
- Fig. 2 — Le facsimilé de la première page du *Radnik* (Ouvrier) № 10 du 31 janvier 1923 avec la publication du programme d'action et des statuts du PIOY.
- Fig. 3 — L'éditorial de *Ouvrier* № 31 du 29 mars 1923 à l'occasion de la mort de Zivko Jovanović, un des leaders principaux du mouvement prolétarien de Yougoslavie.
- Fig. 4 — L'enterrement de Zivko Jovanović. A »Slavija« Mihailo Todorović, secrétaire du Comité Central du PIOY a fait un discours.
- Fig. 5 — Un groupe d'ouvriers avec leurs familles à la célébration du 1-er mai 1923 à Kosutnjak.
- Fig. 6 — Proclamation électorale du Parti Indépendant Ouvrier de Yougoslavie publié dans *Ouvrier* le jour des élections communales le 19 août 1923.

